

ČTVRTLETNÍK SEVEROČESKÉHO MUZEA V LIBERCI

I/2022

Informační a programové periodikum. K dostání zdarma v síti informačních center a muzeí Libereckého kraje a Euroregionu Nisa. V nákladu 1000 ks vydává Severočeské muzeum v Liberci, příspěvková organizace, Masarykova ul. 11, 460 01 Liberec, <http://www.muzeumlb.cz>, info@muzeumlb.cz, tel.: +420 485 246 111

Fenomén pomník – nekonečný svět drobných památek

text a fotografie: Lubor Lacina

Mezi nejčtenější objekty ve veřejném prostoru patří pomníky. Drobné stavbičky, které zkrášlují místa, ve kterých žijeme, a zároveň připomínají důležité události. Oslavují velikost lidského ducha, připomínají slavné návštěvy, ale také nešťastné okamžiky nebo násilí, kterého se na sobě lidé dopustili. Na pomnících můžeme nalézt veselí i smutek, krásu povznášející náladu i strohost vybízející k tiché úctě. Pomníky zachycují jména lidí, kteří obohatili svět nebo pomohli svým bližním, někdy však i osob, které se do dějin zapsaly temným písmem. A snad každý společenský obrat se podepsal nejprve právě na pomnících – po převratech a dějinných změnách se vždy budovaly památky novým hrdinům a naopak ti, jejichž sláva právě pohasla, o své připomínky ve veřejném prostoru přicházeli. Některé pomníky dokonce nesly jména a obrazy hned několika, často protichůdných osobností nebo organizací. O pomnících, pamětních deskách, sochách či náhrobcích v našem regionu i v celé České republice vypráví toto speciální číslo Čtvrtletníku Severočeského muzea v Liberci.

U nás v Liberci a v okolních kopcích máme k pomníkům a dalším drobným památkám mimořádně blízký vztah. Když v sedmdesátých letech napsal přírodovědec Severočeského muzea Miloslav Nevrlý svou slavnou knihu o Jizerských

Krakonoš od Ladislava Šalouna v Hořicích je jednou z našich nejcharismatictějších soch

horách a ožil v ní příběhy pomníků skrytých v horských lesích, zažehl tak zcela unikátní společenský fenomén, který v našem kraji žije do-

dnes. Stovky nebo možná tisíce lidí vyražejí už desítky let do terénu, aby pomníčky hledaly, dokumentovaly, ukazovaly přátelům nebo vzájem-

ně soupeřily, kolik už jich kdo našel. O pomnících v Jizerských horách se dodnes píše v časopisech a najdeme je v mnoha knížkách. A milovníci drobných památek se dokonce sdružují, aby se o pomníčky starali a někdy jim doslova vdechli nový život. Pod slovem „pomníček“ prostě téměř každý obyvatel našeho regionu ví, co si představit. Proto věříme, že i pomníkové číslo našeho muzejního čtvrtletníku najde své čtenáře.

V našem časopise se ovšem nevěnujeme pouze jizerskohorským pomníkům. Spíše se snažíme předložit pestrou paletu témat, která s pomníky souvisejí a kterým je zajímavé se věnovat. V jednom článku se například procházíme po republice kolem pomníkových rarit a unikátů, jaké najdeme vždy jen na jednom jediném místě. Jinde pořádáme výlet k rodným domům významných osobností a jejich tamějším pomníkům. Připomínáme také, že své památky mají i zvířata. A nebo se na celý fenomén díváme hodně zešíroka a zastavujeme se u jizerskohorské stezky sluneční soustavou, která pomníkem v pravém slova smyslu není, jednotlivá zastavení na trase je ale připomínají. Zjednodušeně řečeno – v celém koktejlu článků chceme přiblížit to kouzelné nekonečno pomníkového světa, které je mnohým z nás blízké a které se i pro vás může stát celoživotní vášní. Stačí k tomu jediné – vyrazit ven a začít hledat první pomník! ■

Hlavní město pomníků

text a fotografie: Lubor Lacina

Pomníky a sochy jsou zřejmě nejčastějšími uměleckými díly v krajině. Najdeme je v malých vesničkách i velkých městech, osamocené uprostřed přírody i obklopené rušnou civilizací. Nejvíce jich samozřejmě stojí ve městech, z nichž jedno bychom klidně mohli označit jako „hlavní město pomníků“. Překvapivě to není Praha, Brno ani Ostrava, nýbrž relativně malé východočeské Hořice.

PRVNÍ ŠKOLA V MONARCHII

Že se pro pomníky a sochy stanou synonymem právě Hořice, k tomu se schylovalo už hluboko v 19. století. Oblast kolem tohoto města již v té době proslula jako kraj kameníků, zpracovávajících umělecky i průmyslově zdejší pískovec. Z kamenolomů a domácích dílen pak hotové výrobky putovaly i daleko za hranice kraje a zdejší kamenické umění mělo takový potenciál, že město Hořice na sklonku 19. století iniciovalo zřízení odborné školy, která by zdejší i přespolní nadějně řemeslníky a umělce vedla k mistrovství v oboru. Vzdělávací ústav byl uveden do provozu v roce 1884 jako první svého druhu v celém Rakousko-Uhersku. Škola postupně vychovala velké množství slavných výtvarných umělců – jejími absolventy byli Bohumil Kafka, Quido Kocián, Otakar Kubín, Ladislav Šaloun nebo Jan Štursa. Střední uměleckopřů-

myslová škola sochařská a kamenická v Hořicích funguje dodnes a při procházce Husovou ulicí ji nelze přehlédnout. Brány do areálu školy zdobí sochy zpodobňující osm historických výtvarných umělců – Kiliána Ignáce Dientzenhofera, Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa, Petra Parléře nebo Matěje Rejska. V zeleni před čelní fasádou školy pak najdeme díla slavných absolventů – plastiky „Mrtvý Ábel“ od Quida Kociána a „Probuzení“ od Jana Štursy.

HOŘICKÝ SLAVÍN

Přelom 19. a 20. století zažehl další dění, které mělo později Hořicím přinést uměleckou slávu. Z iniciativy místních spolků byl ve městě založen park, který dnes nese pojmenování Smetanovy sady, je ale znám také jako „Hořický Slavín“. Zelený prostor při východním okraji města byl totiž pojat jako přírodní galerie historických osobností vytesaných do kamene. V roce 1903 byla odhalena první plastika, zobrazující hudebního skladatele Bedřicha Smetanu, společně se dvěma postavami opery „Prodaná nevěsta“, Jeníkem a Mařenkou, oděnými do hořického kroje.

Smetanova socha byla vlastně odhalena při příležitosti Hospodářské, průmyslové a umělecké výstavy českého severovýchodu, která se v Hořicích konala od 26. července do

NAHOŘE: Plastika Probuzení od Jana Štursy zdobí prostor před sochařsko-kamenickou školou v Hořicích | **DOLE:** Pomník Jana Husa v Hořicích (1914) je předobrazem slavnějšího Husova pomníku v Praze (1915); autorem obou děl je Ladislav Šaloun | **PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE:** Sousoší Husité na stráží ve Smetanových sadech odkazuje na bitvu u Hořic z 15. století | **PROTĚJŠÍ STRANA DOLE:** Jeden z objektů vzniklých na sochařském sympoziu v Hořicích

6. září 1903 a kromě jiných odvětví tu bylo prezentováno právě kamenické a sochařské umění. K výstavě se vrátíme ještě později, teď jen zmiňme, že přilákala i jiné výtvarníky – oficiální plakát pro ni vytvořil Alfons Mucha, pamětní medaili Otakar Španiel. Na té nalezneme mimo jiné vyobrazení dvou husitských bojovníků, které odkazuje k další plastice, již si dnes ve Smetanových sadech můžeme prohlédnout. Sousoší „Husité na stráži“ pochází z autorské dílny Václava Suchomela a v Hořicích bylo odhaleno rovněž v roce 1903, při příležitosti 480. výročí bitvy u Hořic, ve které zvítězilo vojsko Jana Žižky z Trocnova.

V roce 1908 do parku přibyla socha Krakonoše od Ladislava Šalouna. Poněkud děsivá plastika rozjívěného ducha hor je kunsthistoriky interpretována dvěma způsoby – může se prý jednat o dobrého ducha hor zachraňující ztracené děti, také ale prý může jít o alegorii dobových národnostních třenic, kde se německý „živel“ snaží pohltit české školství. V roce 1910 byly Smetanovy sady rozšířeny o pomník Antonína Dvořáka (autor Miloslav Vávra), který v roce 1892 před svým slavným odjezdem do Ameriky v Hořicích dirigoval. V roce 1914 přibyl pomník hořického malíře Petra Maixnera (sochař Václav Suchomel) a o pět let později socha Juraje Jánošíka od

Franty Úprky. V roce 1922 soubor doplnil ještě kamenný Mikoláš Aleš od Františka Duchače-Vyskočila. Uniknout by nám ale neměla ani socha před vchodem do parku u místní sokolovny – v roce 1950 zde Jaroslav Plichta zhmotnil Miroslava Tyrše, zobrazeného nikoli běžně jako odhodlaného sportovce, nýbrž unikátně v zamyšleném filozofickém postoji.

VRCH NAD MĚSTEM

Od Smetanových sadů postoupíme jen pár set metrů, abychom se dostali k ještě slavnějšímu sochařskému místu – na návrší Gothard. Prohlédneme si zde dvě monumentální díla, která bychom v relativně malých Hořicích nejspíše nečekali. A obě jsou dokonce spojena s už zmiňovanou výstavou z roku 1903. První na ní bylo vystavováno, ovšem v ještě nehotové podobě – kameníci z blízké obce Podhorní Újezd totiž dopravili na výstavu obrovský kamenný blok o délce 12 metrů a váze 34 tun a umístili jej na hořickém náměstí jako exponát. Když pak výstava skončila, rozhodlo se o jeho využití na pomník Františku Ladislavu Riegrovi, který ten rok zemřel. Pískovcový blok byl proto přemístěn na vrch Gothard a tam přeměněn na elegantní pamětní sloup.

Druhým dílem, které na návrší nelze přehlédnout, je hřbitovní brána. Obrovský novorenesanční portál o výšce 14,5 metrů, který bychom

čekali možná na hřbitovech v Paříži nebo ve Vídni, ale rozhodně ne v Hořicích. Díky své kamenicko-sochařské průmyslovce si město mohlo dovolit i takhle mimořádné dílo – brána byla vybudována v letech 1892–1905 podle návrhů Antonína

Cechnera a Bohuslava Moravce a sochařská výzdoba pochází od Quida Kociána a Mořice Černila. Ten navrhl vrcholovu plastiku „Anděl míru“, která byla prezentována už v roce 1903 na hořické výstavě.

Pokračování na straně 4

GALERIE V PŘÍRODĚ

Svahy Gothardu ale nabízejí ještě další zajímavé místo – zelenou louku plnou moderních soch. Ty jsou zde osazeny jako trvalé připomínky sochařského sympozia, které se v Hořicích koná již od roku 1966 (s přestávkou v letech 1970 až 1989). Jeho konání je zasazeno unikátně do kamenolomu kousek za městem. Kromě věhlasu přinesla sochařská sympozia Hořicím i desítky skvělých kamenných plastik od umělců z celého světa – po skončení bývají vystaveny v rámci akce zvané „Nábřeží sochařů“ v Hradci Králové a po roce převezeny zpět do Hořic a trvale umístěny v plenéru. A to buď v takzvaném Sochařském parku U sv. Gotharda na nám už známém místě, nebo v podobném Sochařském parku U sv. Josefa poblíž kamenolomu. Na gothardském návrší pak celý areál doplňuje ještě pavilon s galerií prací slavnějších historických sochařů – Bohumila Kafky, Stanislava Suchardy nebo Ladislava Šalouna.

DALŠÍ A DALŠÍ SOCHY

Desítky let práce kameníků a sochařů vyprodukovaly nekonečné množství uměleckých děl, jež si můžeme prohlédnout i na dalších místech v Hořicích, které si ne nadarmo zvolily pseudonym „město kamenné krásy“.

Ať tu půjdeme kamkoli, vždycky narazíme na zajímavou sochu nebo pomník. Mezi ty nejdůležitější patří bezpochyby mistr Jan Hus od Ladislava Šalouna v Husově ulici, který nápadně připomíná sochařovo slavné sousoší na Staroměstském náměstí v Praze. Od Šalouna pochází i sugestivní „Muž práce“, socha zpodobňující dělníka v kamenolomu, který nalezneme rovněž v Husově ulici. A za návštěvu stojí i volný terén při jižním okraji města – můžeme si tu totiž prohlédnout „Husitskou mohylu“ neboli „Mohejlík“, kamenné zpodobnění husitského válečného vozu, které pro připomínku bitvy u Hořic stvořil Antonín Šešina.

Před rozloučením s „hlavním městem pomníků a soch“ musíme vystoupat ještě na severní okraj města, na hřeben zvaný Hořícký chlum. Ten poskytuje překrásný výhled na Krkonoše a do Polabí, takže bylo vybráno jako místo pro rozhlednu a pietní místo věnované legionářům, takzvanou Masarykovu věž samostatnosti. U položení základního kamene byl v roce 1926 přítomen sám první československý prezident. Do plánované výše 40 metrů stavba nevyrostla, i s dosaženými 25 metry je však jednou z nejellegantnějších rozhleden v Čechách. Úplně poslední hořícká památka nás pak čeká před věží – působivé sousoší „Legie za hranicemi“.

NAHOŘE: Pomník Miroslava Tyrše před hořickou sokolovnou | DOLE: Monumentální hřbitovní brána na hoříckém vrchu Gothard | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Turnov – pamětní deska J. V. Šimáka ve Skálově ulici | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Světlá pod Ještědem – pomník Karoliny Světlé u místního kostela

Po stopách slavných rodáků

text a fotografie: Lubor Lacina

Jedněmi z nejčtenějších pamětních míst jsou připomínky slavných rodáků. Osobnosti, které ovlivnily veřejné dění, předaly světu vynálezy, umělecká díla nebo záslužné činy, si každá obec a město hýčká a snaží se jimi pochlubit. Severní a východní Čechy se pak pyšní mimořádně velkým množstvím osobností a jejich rodných míst, zejména v oblasti literatury. Nabízí se tedy vydat se na velký výlet po našem kraji a zastavit se v místech, kde si někoho významného připomínají.

OD JEŠTĚDU K TROSKÁM

Naše cesta začne doma na Liberecku. Samotné město ale přeskočíme, protože se mu věnujeme v jiném článku, a vystoupáme na Ještědský hřbet. Tam, přesněji řečeno v obci **Světlá pod Ještědem**, na nás čeká první památka – figurální pomník **Karoliny Světlé** od sochaře Josefa Bílka a architekta Viléma Kvasničky. Světlá sice není přímo zdejší rodačkou, s Podještědím je ale spojena jako málokdo jiný – pocházela odtud její manžel Petr Mužák, spisovatelka jezdila do Světlé pod Ještědem na letní byt a nacházela zde inspi-

raci pro svá literární díla. Podle názvu obce si Karolina Světlá, vlastním jménem Johanna Nepomucena Rottová (Mužáková), zvolila i umě-

lecké jméno. V červenci 1931 byla u světského kostela odhalena její socha, která byla během druhé světové války z obavy před roztavením ukryta, 13. května 1945 byla ale znovu odhalena a zdobí tento překrásný kout Podještědí dodnes.

Z Ještědského hřbetu se vydáme jižním směrem přes Český Dub k zámku Sychrov ještě o kousek dál do malé obce **Kamení**. Ta se rozkládá v půvabném kraji plném zdravé přírody a ovocných sadů, proto nás možná překvapí, že právě toto místo je spojeno se silniční dopravou. Dne 27. září 1865 se tu totiž narodil automobilový konstruktér a podnikatel **Václav Laurin**. Osud jej z Kamení zavál do Mladé Boleslavi, kde spolu s Václavem Klementem založil průmyslovou firmu a od roku 1895 vyráběl nejprve jízdní kola, o čtyři roky později motocykly a v roce 1905 první automobil značky Laurin & Klement, slavnou Voiturettu. Tu také najdeme vyobrazenou na pamětní desce v Kamení.

Nyní to máme jen pár kilometrů do **Turnova**. Toto krásné město s mírumilovnou atmosférou proslulo velkým soustředěním slavných osobností a zdaleka nejvíce jich nalezneme ve Skálově ulici v centru města. Pobýval a pracoval tu například historik **Josef Vítězslav Šimák**, kterého připomíná pamětní deska na pěkné zahradní vilce nedaleko turnovského muzea. Hned v sousedství zdobí mohutná busta ještě slavnějšího dějepisce **Josefa Pekaře**, který byl Šimákovi celoži-

votním kolegou a přítelem. A opět na stejném místě, hned přes silnici, najdeme další pamětní desku, která prozrazuje, že se zde 5. září 1785 narodil jazykovědec a národní buditel **Antonín Marek**. O tom si povíme ještě za chvíli, teď se však přesuneme o pár set metrů dále do Sobotecké ulice, kde se 1. června 1907 narodil patrně největší český filozof **Jan Patočka**. Protože se významně angažoval v protikomunistickém disentu, mohla mu být vzdána pocta až v roce 1990, při příležitosti turnovské návštěvy prezidenta Václava Havla.

Od Patočkova domu nás cesta povede na okraj Turnova a dál do Českého ráje. Zamíříme směrem na Jičín a zastavíme se až v **Libuni**, kde se znovu setkáme s Antonínem Markem. Slavný obrozenec, intelektuál a spolupracovník Josefa Jungmanna totiž v Libuni dlouhá desetiletí působil jako kněz a hybatel kulturního dění. „Libušský jemnostpán“, jak se mu v kraji pod Troskami říkávalo, má v sousedství kostela nepřehlédnutelný pomník od Josefa Stuchlíka – zdobný kamenný podstavec, na jehož vrcholu spočívá sedící Marek. Alespoň z letmého pohledu zná pomník snad každý severočeský motorista – stojí totiž přímo vedle frekventované silnice z Turnova do Hradce Králové.

ROVINY POLABÍ

Pokračujeme dále na Hradec a zastavíme se v městečku **Ostrově**.

Pokračování na straně 6

Pokračování ze strany 5

To na počet obyvatel není velké, přesto si zaslouží přídomek „mamutí“ – narodili se tu totiž hned dva umělci, jejichž dílo výrazně poznamenal zmiňovaný pravěký živočich. První z nich spatřil světlo světa 10. dubna 1878 – archeolog a spisovatel **Eduard Štorch**, který ve svých literárních dílech zpopularizoval období pravěku a počátků lidské civilizace. Autora slavného románu „Lovci mamutů“ v rodné Ostroměři uctili hned dvakrát – v roce 1968 pamětní deskou, o deset let později pak bustou (autor Josef Bílek), kterou si dnes můžeme prohlédnout v parčíku před místní školou. Druhou ostroměřskou osobností je legendární výtvarník a filmař **Karel Zeman**, autor kultovního filmu „Cesta do pravěku“, kde důležitou roli hraje rovněž mamut. Jeho pamětní desku (autorka Alena Teimerová) nalezneme na rodném domě na hlavní ostroměřské ulici T. G. Masaryka.

Další slavné jméno nalezneme v **Hoříněvsi** severozápadně od Hradce Králové. Zdejší slavný rodák se jmenuje **Václav Hanka** a místo, kde přišel na svět, nemůžeme minout. Jde o bývalý zájezdní hostinec v centru obce, nádhernou dřevěnou budovu s Hankovým reliéfem v průčelí, odhaleným již v roce 1862. O necelých třicet let později pak byl u rodného domu vztyčen i pomník – elegantní Hankova podobizna na

štíhlém podstavci z autorské dílny sochaře Mořice Černila.

V KRAJI NEJSLAVNĚJŠÍCH LITERÁTŮ

V českých zemích opravdu nenajdeme mnoho oblastí, které daly domov tolika slavným osobnostem jako východní Čechy. S Václavem Hankou jsme vstoupili do kraje, kde se snad na každých deseti kilometrech narodil někdo mimořádně významný. V podorlické **Dobrušce** kupříkladu národní buditel, literát a skladatel **František Vladislav Hek**. Jeho rodný dům najdeme pár metrů od náměstí, před radnicí uprostřed města pak stojí pomník Hekova literárního obrazu **F. L. Věka**. Autorem vydatné plastiky je Josef Adámek a do kamene zvěčněný Věk byl na jednom z nejkrásnějších náměstí v republice odhalen v květnu 1962.

Z podhůří Orlických hor se přesuneme do hor Jestřebích. Konkrétně do **Malých Svatoňovic**, kde se 9. ledna 1890 narodil jeden z nejslavnějších českých spisovatelů vůbec, **Karel Čapek**. Na svatoňovickém náměstí, které dodnes oplývá starosvětským půvabem, byla v Čapkově rodném domě v roce 1946 založena muzejní expozice a fasádu ozdobil pamětní deska od akademického sochaře Karla Dvořáka. Přichází ale na náměstí nejdříve zaujme jiné umělecké dílo – sousoší **bratří Čapků** z šedesátých let 20. století.

Jeho autor Josef Malejovský vstoupil do dějin spíše jako umělec socialistického realismu, ve východních Čechách ale po sobě zanechal několik soch zdejších rodáků.

Třeba hned v nedalekém **Hronově**. Tady se v polovině 19. století narodil spisovatel nejslavnější, samotný **Alois Jirásek**. Ve městě má rodný dům i hrob a právě poblíž chalupy, kde 23. srpna 1851 spatřil světlo světa, byla v roce 1961 odhalena Malejovského socha Aloise Jiráska v nadživotní velikosti. Spisovatele, kterému byla úcta projevována již za života, pomník zobrazuje jako důstojného muže v plášti a klobouku, s holí a knihou v rukou.

Jirásek je jistě nepřehlédnutelnou osobností, v Hronově bychom ale neměli zapomenout na další pomník, který napovídá, že se ve městě narodili starší sourozenci Karla Čapka – výtvarník a spisovatel **Josef Čapek** a spisovatelka **Helena Čapková**. Jejich rodný dům dnes již nestojí, poblíž hronovského nádraží ale minulost připomíná pamětní deska.

Opět se přesuneme jen kousek, přes okresní město Náchod do **České Skalice**. Zde se sice nenarodila, ale vyrůstala **Božena Němcová**. Ještě jako Barunka Panklová trávila dětství v blízkých Ratibořicích a v České Skalici chodila do školy. Nejslavnější českou spisovatelku dnes na skalickém náměstí připomíná umělecky hodnotný po-

mník – pískovcový sloup s vrcholovou mramorovou bustou, vedlejšími plastikami a bohatým dekorem. Pomník náměstí zdobí od roku 1888 a jeho autorem je Mořic Černil.

Pomník Boženy Němcové na náměstí ale není jediný – ve městě a blízkém okolí stojí další tři. Jeden na předměstí zvaném **Malá Skalice** – před zdejším muzeem je spisovatelka zpodobněna nádhernou sochou jako mladá dívka. Autorkou jednoho z nejhezčích figurálních pomníků v Čechách je Marie Uchytilová-Kučová. Další Boženu Němcovou uvidíme v obci **Zlích** severně od České Skalice – figurální pomník od Františka Vejse z Hořic. No a poslední Barunka? Tu najdeme na pomníku nejslavnějším – přímo v **Ratibořicích** jako jednu z figur sousoší „Babička s dětmi“ od Otto Gutfreunda z roku 1922.

ZPÁTKY PŘES PODKRKONOŠÍ

Máme už za sebou pořádně dlouhý výlet, pomalu se tedy otočíme a namsměrujeme zpátky k Liberci. Vezmeme to ale Podkrkonoším, které je na slavné rodáky stejně bohaté jako nejvýchodnější Čechy. V **Miletíně** se například pyšní tím, že se tu 7. listopadu 1811 narodil básník **Karel Jaromír Erben**. Autora slavné „Kytice“ v rodném městě najdeme na náměstí – na pomníku, který zpodobňuje nejen spisovatele, ale také scény z jeho balad „Svatební košile“

a „Záhořovo lože“. Autorem díla je sochař Jindřich Říha a při odhalení byli dne 28. července 1901 přítomni i kolegové-spisovatelé Alois Jirásek a Karel Václav Rais. Jen pár ulic od náměstí pak stojí Erbenův „téměř rodný“ domek – ten původní vyhořel, nahradila ho však budova, ve které dnes najdeme malé muzeum. Na fasádě pak rodné místo označila pamětní deska, při jejímž odhalování v roce 1899 byli opět slavní spisovatelé – kromě Jirásky a Raise také Jaroslav Vrchlický a Ignát Hermann. No a pokud bychom navštívili miletínskou školu, našli bychom u ní třetího Erbena – tentokrát bustu od Jaroslava Plichty z roku 1959.

Když už zmiňujeme **Karla Václava Raise** – i on je podkrkonošským rodákem a jeho rodné místo je od toho Erbenova vzdáleno méně než deset kilometrů, na náměstí v **Lázních Bělohrad**. Ve městě mají i Raisův pomník od Bohumila Kafky, zámeckou oranžerii, kde je umístěn Raisův památník, a zhruba šest kilometrů od města, na pastvině poblíž obce **Bezník**, unikátní pomník zvaný „Raisova kniha“ – kamenný sloup s rovněž kamennou knihou a Raisovým jménem na hřbetu. Ještě dál, na vrcholu kopce **Zvičina**, pak nalezneme dokonce Raisovu turistickou chatu.

Zamíříme k severu a připomeneme si jednoho šlechtice. Nedaleký hrad **Pecka** totiž obýval **Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic**, slavný cestovatel, intelektuál, umělec a také jeden z českých pánů popravených 21. června 1621 na pražském Staroměstském náměstí. V městečku Pecka Kryštofa Haranta připomíná mohutná kamenná struktura s reliéfem, odhalená k třístému výročí staroměstské popravy v roce 1921.

I další osobnost bude člověk, jehož jméno znal minimálně dříve v Čechách snad každý. **František Cyril Kampelík**, rodák ze **Syřenova** u Nové Paky, byl člověkem mnoha řemesel – lékař, propagátor českého jazyka nebo zakladatel knihoven. Stál u založení Měšťanské besedy v Praze, navrhl přejmenování pražského Koňského trhu na Václavské náměstí a vydal propagační text o budování družstevních záložen. A právě ten jej nejvíce proslavil – navržené metody se za Kampelíkova života ještě neprosadily, když ale na sklonku 19. století začaly být skutečně realizovány, začalo se oněm peněžním ústavům v úctě k otci-vizionáři říkat Kampelíčky. Bylo proto jasné, že musí být vzpomenuť i v rodné obci – v roce 1922 byla odhalena na syřenovské škole pamětní deska, která byla o dvanáct let později přenesena na takzvaný Kampelíkův dům.

Seznam východočeských rodáků jako by nikdy nekončil – pokračuje-

me zvláště Podkrkonošim a zastavujeme se tentokrát v **Semilech**. Tady najdeme rovnou dva významné pomníky. Jedním je mohutná socha **Františka Ladislava Riegra**, který se 10. prosince 1818 narodil ve zdejší mlýně. Z toho už dnes zbyl jen malý domeček, na kterém slavného politika připomíná pamětní deska. Zmíněná šestimetrová socha stojí jen o kousek dál, v zeleni semilského náměstí. Plastika pochází z dílny Ladislava Šalouna a Riegra zobrazuje v řečnické póze.

Doslova na dohled Riegrova pomníku najdeme druhou památnou plastiku – sousoší „Otec a syn“ zpodobňující spisovatele **Antala Staška** a **Ivana Olbrachta**. První jmenovaný v Semilech pod občanským jménem Antonín Zeman provozoval advokátní praxi a žil v domě, kde dnes sídlí muzeum, přímo naproti pomníku. Dne 6. ledna 1882 se Staškovi narodil syn Kamil, který se v dospělosti měl proslavit jako spisovatel Ivan Olbracht. Na semilském pomníku jsou oba zobrazeni v družném rozhovoru, vypodobnění dnes již několikrát zmiňovaným sochařem Josefem Malejovským.

NA ZÁVĚR DO HOR

Nebyl by to výlet Podkrkonošim, abychom se nezastavili alespoň na okamžik na svazích samotných Krkonoš. Pod nimi také naši velkou cestu zakončíme – na dvou místech, kde se narodili další slavní lidé. První zastávka bude v **Zálesní Lhotě** u Jilemnice – v této horské obci se do roku 1945 mluvilo převážně německy, fungovala tu ale také česká menšinová škola, kterou vedl jistý pan Šlitr. Dne 15. února 1924 se mu narodil syn, a i když se rodina krátce poté přestěhovala do Dolní Branné, Zálesní Lhota se dnes pyšní faktem, že je rodištěm legendárního hudebníka a divadelníka **Jiřího Šlitra**. Rodný domek s jednoduchou pamětní deskou najdeme kousek od středu obce směrem na Dolní Kalnou.

Návštěva v krkonošské metropoli Jilemnici bude již jen krátká, i když bychom tu mohli zůstat hodně dlouho. Z mnoha rodáků a významných osobností vybereme jen tři, které kuriózně pocházejí ze dvou sousedících jilemnických ulic. Dva se narodili v ulici Dolení – 17. října 1837 filolog, básník a překladatel **Hynek Jaroslav Mejsnar**, 3. února 1896 pak mistr psychologického románu **Jaroslav Havlíček**. Oba mají v Dolení ulici pamětní desku, Havlíček dokonce informační tabuli. Druhou jilemnickou adresou bude ulice Valdštejnská, kde 10. května 1892, čtyři roky před Havlíčkem, začala životní pouť průkopníka české sci-fi **Jana Weisse**. I jeho rodný dům je označen pamětní deskou. ■

NAHOŘE: Pomník literárního hrdiny Františka Ladislava Věka v Dobrušce, kde se narodil jeho reálný předobraz František Vladislav Hek | DOLE: Sousoší bratří Čapků v Malých Svatoňovicích, rodišti Karla Čapka; jeho bratr Josef pochází z nedalekého Hronova | PROTĚJŠÍ STRANA: Ostroměř – busta zdejšího rodáka Eduarda Štorcha

Zvířecí pomníky

text a fotografie: **Lubor Lacina**

Soužití lidí se zvířaty je běžná věc, na pomníčkách se ale objevují výjimečně. Možná namítnete, že to není pravda – orlici, lva nebo jiné erbovní zvíře přece najdeme na každém druhém pomníku. To je pravda, my teď ale máme na mysli památky věnované konkrétním zvířatům – takovým, na které chtěli zavzpomínat jejich majitelé, která byla přítomna historickým událostem nebo kterým tvůrci pomníčků měli v úmyslu symbolicky poděkovat.

SMUTNÝ OSUD ČTYŘNOŽCŮ

Jestliže hodně „lidských“ pomníků připomíná smutné a tragické dění, u těch „zvířecích“ je to podobné. Němé tváře žijící po boku lidí se často dostávají do nebezpečných situací, které je stojí život, a bývá tak rozhodnuto bez jejich vlastní volby. Například ve válkách – memoáry, dokumenty i pomníky většinou zmiňují lidské válečné oběti, na zvířata se ale zpravidla zapomíná. Ve východních Čechách byl před šesti lety tento dluh částečně splacen – ve **Střezeticích** u Hradce Králové, kde 3. července 1866 došlo k jedno-

mu z dílčích střetů gigantické bitvy u Sadové. Šlo o boj jezdeckých vojsk, během kterého kromě zhruba 1500 mrtvých, zraněných nebo nezvěstných vojáků bylo obětmi také kolem dvou tisíc koní. V roce 1913 měl být na místě tragédie postaven pomník, odhalen ale bylo naplánováno na rok 1916, kdy už řádila další válka, tentokrát dokonce světová. Zhruba o sto let později byly dávné plány oprášený a roku 2016 krajinu u Hradce Králové ozdobilo rozměrné a nesmírně dojemné sousoší představující vojáka, který se snaží pomoci na nohy svému raněnému koni. Autorem plastiky je sochař Petr Novák a celé pietní místo je věnováno nejen dvounohým a čtyřnohým mrtvým od Střezetic, nýbrž obětem všech podobných konfliktů.

Pietní památku si jistě zaslouží také zvířata, která nezahynula ve válkách, ale stala se obětmi lidské rozpínivosti a bezohlednosti. Zejména v minulých staletích, kdy zvířata nebyla chráněna, zmizelo z přírody obrovské množství druhů. V **chomutovské** zoologické zahradě je některým z vyhynulých zvířat věnováno pietní

místo – symbolický „Hřbitov vyhube-
ných zvířat“, kde jsou na kamenech
vyobrazení pták moa, dronte mau-
ricijský, vakovlk, pratur a další dru-
hy, které člověk svou bezohledností
připravil o právo sdílet s ním mati-
čku Zemi. Každý návštěvník zahrady
se tak může zamyslet, jestli má náš
druh právo ničit život, který sám ne-
vytvořil...

PODĚKOVÁNÍ A OMLUVA

Zvířata po našem boku žijí a umírají
od nepaměti, už proto, že se živíme
jejich masem. V polské **Wrocławu** se
je proto rozhodli připomenout tak-
zvaným „Pomníkem ke cti jatečných
zvířat“. V historickém centru města,
v místě, kde ve středověku stávala
jatk a dnes se tu soustředí obchůd-
ky se suvenýry, bylo od roku 1997
postupně vztyčeno sousoší jateč-
ných zvířat – husa, kohout, kachna,
králík, dvě prasátka a koza.

Trochu podobný pomník nalez-
neme i v českých zemích, i když
v tomto případě jde spíše o oslavu
úspěchů živočišné výroby. V **Přešti-
cích** na Plzeňsku bylo totiž v minu-
losti vyšlechtěno speciální plemeno
prasete, tzv. přeštické černostraka-
té. Už v roce 1957 bylo pro místní
zemědělskou výstavu zpodobněno
do keramického sousoší, které bylo
poté umístěno na přeštické náměs-
tí a ještě později před zemědělské
družstvo. Na náměstí se ale chroch-
tající čuníci vrátili v trochu jiné podo-
bě – jako miniaturní prasátka skota-
čící na ramenech historické kašny.

Na několika místech po světě
najdeme poděkování dalším čtyř-
nožcům, kteří trpěli za lidstvo – la-
boratorním zvířatům. Jeden takový
pomníček mají na německém ostro-

NAHOŘE: Pes Tascherl u mauzolea Andrássyových ve slovenském Krásnohorském Podhradí | DOLE: Hroch Knautschke v životní velikosti před pavilonem berlínské zoologické zahrady | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Plastika vyhubeného vakovlka v Podkrušnohorském zooparku v Chomutově | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Sousoší dobrého vojáka Švejka a stájového pinče v Kralupech nad Vltavou odkazuje na románovou postavu drogistu Vaňka, který měl pocházet právě z Kralup

vě **Riems**, kde jsou vyobrazena labo-
ratorní morčátka. V **Londýně** lze na-
vštívit takzvaný „Pomník hnědého
psa“, který má velmi dramatickou
historii. Původně byl vztyčen v roce
1906 jako protest proti vivisekci
praktikované na londýnské univer-
zitě. V tehdejších poměrech vyvolal
velké vášně a po násilných střetech
mezi studenty medicíny a ochránci
zvířat úřady pomník odstranily. Nová
plastika hnědého psa pak byla
ve městě nad Temží odhalena až
v roce 1985.

LÁSKA KE ZVÍŘATŮM

Ne každý zvířecí pomník ale připomíná
nešťastné události. Někdy si lidé
chtěli navěky připomenout čtyřnohé-
ho člena rodiny, jehož čas na světě
vypršel a musel odejít za bájný du-
hový most. Hroby a pomníčky zvířat
najdeme hned v několika zámeckých
parcích, například ve středočeské
Zruči nad Sázavou, kde bývalo k na-
lezení prý až osm psích náhrobků.
Dnes jsou dochovány dva.

Jeden z nejhezčích psích po-
mníků pak mají na Slovensku –

pod známým hradem Krásna Hôr-
ka, přesněji řečeno před mauzoleem
Andrássyových na okraji obce **Krás-
nohorské Podhradie**. Za tamější pře-
pychovou secesní hrobkou najdeme
plastiku psa na podstavci s textem
(v němčině): „Věrnost za věrnost
1890–1910“. Díky sochaři Hansi
Bauerovi z Mnichova tak může se
šlechtici Františkou a Dionýzem
Andrássyovými snít jejich věčný sen
i milovaný pejsek Tascherl.

LITERÁRNÍ HRDINOVÉ

Své pomníčky mají i zvířata vymyšle-
ná – ta, která možná měla nějaký
svůj živý předobraz, jejich příběhy
ale známe pouze z knížek nebo fil-
mů. Například slavná liška Bystrouš-
ka, o které v době první republiky psal
Rudolf Těsnohlídek a hudební dopro-
vod jí v opeře věnoval Leoš Janáček.
Bystrouška sice své kousky podnikala
v lesích na okraji Brna, její pomní-
ček ale najdeme v severomoravských
Hukvaldech – právě tady se totiž její
hudební patron Leoš Janáček naro-
dil. Liščí socha na kameni v hukvald-
ské oboře je již třetí v pořadí a tu pů-
vodní z roku 1959 veřejnosti věnovali
lesní zaměstnanci.

V **Kralupech nad Vltavou** najdeme
dalšího literárního hrdinu – stájového
pinče, který se jmenuje možná Fox
a možná Max. Ano, jde o onoho drob-
ného pejska, který zažíval zmatená
dobrodružství s nejslavnějším unifor-
movaným hrdinou české literatury, Jo-
sefem Švejkem. V Kralupech oba sedí
vedle sebe – na lavičce, která je také
součástí pomníku. Pod ní pak autoři

Pokračování na straně 10

Pokračování ze strany 9

plastiky zhmotnili i něco, co pejsek upustil... a dokonce s mouchou!

Úplně nejslavnějšího zvířecího literárního hrdinu, který má vlastní pomník, ale najdeme v **Neuměteli** na Berounsku. Zná ho každý, kdo četl „Staré pověsti české“. Jde totiž o legendárního koně Šemíka, který zachránil vладыku Horymíra, když jej přenesl přes hradby Vyšehradu a zachránil jej tak od poprav. Pádem z vyšehradské skály hluboko do řeky Vltavy byl ale věrný koník smrtelně zraněn a poté, co Horymíra dovezl domů do Neumětela, zemřel. Hrdinství statečného bájného zvířete dnes v obci připo-

míná kamenná stavbička, která připomíná miniaturu antického chrámu.

HROCH, KTERÝ PŘEŽIL VÁLKU

Pomník slavného zvířete mají také v **Berlíně**. V zoologické zahradě v bývalé západní části města, které bylo během druhé světové války úplně zničeno bombardováním a zemřely při tom desítky tisíc lidí i čtyřnožců. V ZOO přežilo z téměř čtyř tisíc zvířat pouhých 91 a jedním z nich byl mladý hroch Knautschke. Po válce se stal jakýmsi symbolem přežití města, a když nebylo co jíst, přinášeli Berličané Knautschkemu část ze svých hubených přidělů potravin. Knautschke se

zotavil, utěšeně přibýval a zanechal za sebou více než třicet potomků. Hroch se stal také pomyslným bořitelem železné opony, to když byl ještě v době tvrdého stalinismu připuštěn k samici z Východního Německa, hroší krávně Gretě ze zoologické zahrady v Lipsku. Knautschke dožil svůj hroší život v roce 1988, o devět let později mu pak byla v zoologické zahradě odhalena velká socha.

V českých zemích sice hrocha na pomníku nemáme, sochy jiných velkých zvířat ale ano. V **Zámrsku** na Pardubicku třeba dostihového koně Peruána, který jako jeden z osmi koní dokázal třikrát vyhrát Vekou pardu-

bickou steeplechase. Autorem plastiky je stejný umělec jako ve Střezleticích – Petr Novák z Jaroměře. No a když už jsme v Pardubickém kraji, vzpomeňme ještě **Slatiňany** u Chrudimi, které se chlubí jedním z nejslavnějších hřebčínů v Čechách. A také nádherným zámekem, v jehož parku byla v roce 1951 odhalena třímetrová bronzová socha koně. Pokud vám bude pomník zvířete někoho připomínat, pak přemýšlíte správným směrem. Autorem plastiky je totiž Bohumil Kafka a slatiňanský koník je prvním modelem pro největší jezdeckou sochu v Evropě, slavného Jana Žižku na pražském Vltkově! ■

Na tramvajových kolejích

text a fotografie: Lubor Lacina

Když se řekne pomník, většinou si pod tímto slovem představíme kamenný sloup nebo sochu obklopenou zelení. Do pomníkové „říše“ ale patří i výrazně modernější objekty. Ve třetím tisíciletí se autoři ani zadavatelé nebojí experimentovat a městské parky nebo ulice tak čím dál častěji zdobí všemožné nekonvenční objekty ze skla, kovu nebo plastických hmot. Taková moderní díla ovšem i dnes vzbuzují emoce a tříští veřejné

mínění – na jedné straně stojí „modernisté“, kteří vítají každé neotřelé zpestření, na druhé pak „konzervativci“, kteří si pod slovem pomník dokážou představit pouze objekt v tradiční podobě. Existuje ale jeden typ pomníků, který je svým pojetím ultramoderní, přitom neruší téměř nikoho. Už proto, že není v místě, kde se nachází, příliš nápadný. Přesto však dokonale zhmotňuje myšlenku, pro kterou byl zřízen. Jedná se o pomník

zrušené tramvajové trati.

Těžko říct, koho prvního napadlo položit malý kousek tramvajových kolejí na místo, kudy už elektrická dráha dávno nejezdí. Byl to ale skvělý nápad – tramvajové dráhy jsou nesmírně důležitou součástí životů měst a tam, kde dojezdily, na ně lidé vzpomínají s nostalgií a láskou. Kousek kolejí vsazený do dlažby pak nezabírá ani metr místa, přirozeně zapadá do prostoru a dokonale spojuje současnost s mi-

nulostí. Není tedy divu, že se tenhle typ pomníku rychle ujal a dnes připomíná hned několik zrušených tramvajových provozů. Tak se za nimi pojďme vydat – a začneme přímo v Liberci!

TRAMVAJOVÝ POMNÍČEK V LIBERCI

V tuto chvíli asi namítnete, že v Liberci tramvaje jezdí. To je samozřejmě pravda, dnešní liberecká tramvajová síť je ale podstatně kratší než dříve.

NAHOŘE: Pamětní deska připomínající tramvajový provoz ve slezské Lehnici (Legnica) | DOLE: Symbolické koleje v proluce mezi radničními budovami v Jelení Hoře (Jelenia Góra) | PROTĚJŠÍ STRANA: Pamětní tramvaj na náměstí v Jelení Hoře (Jelenia Góra) slouží jako prodejna suvenýrů

No a její zrušené úseky připomínají dva pomníčky – pamětní koleje v ulicích Pražská a Moskevská. V obou případech při horním konci ulice, jen pár desítek metrů od liberecké radnice.

Symbolický „metr“ kolejí v Pražské je doplněn tabulkou s textem: „Těmito místy vedla tramvajová trať v letech 1897–1984“. Kromě nejmladších generací si asi většina Liberečanů pamatuje, jak si tramvaje klestily cestu Pražskou ulicí přeplněnou chodci dolů k obchodnímu domu Ještěd. V sousední Moskevské pak elektrická dráha směřovala naopak nahoru k radnici. V roce 1984 byla trať z obou ulic přeložena do sousední Rumunské a libereckým pěším zónám se tak výrazně ulevilo.

Druhou pamětní kolej, tentokrát výhybkovou, položili milovníci historie do zmiňované Moskevské a přidali tabulku, která připomíná celkový rozsah původní liberecké sítě. V roce 1897 se začalo jezdit od nádraží k zoologické zahradě a do Lidových sadů, o dva roky později byla spuštěna trasa do Rochlice a v roce 1904 pak do Růžodolu I. Ta byla za první republiky prodloužena, již od roku 1912 ale koleje a elektrické dráty vedly také do Horního Hanychova. Do celkového výčtu zbývá ještě poválečná trať do Vratislavic, respektive Jablonce nad Nisou a zapomenout nesmíme ani na jednu trasu dočasnou. Ta fungovala pouze několik měsíců v roce 1906 a sloužila pro návštěvníky velkolepé Výstavy českých Němců, jejíž areál se rozkládal v oblasti dnešní Husovy ulice.

ÚSTECKÁ TRAGÉDIE

Další tramvajové pomníčky najdeme různě po republice a každý uchovává vzpomínku na nějakou místní za-

jímavost. Například v Ústí nad Labem najdeme pamětní koleje v úzké uličce V Jirchářích mezi vlakovým nádražím a hlavním ústeckým náměstím. Text na jedné z kolejí připomíná, že metropolí severních Čech elektrická dráha jezdila v letech 1899–1970, podrobnější informace si ale musíme nastudovat v odborné literatuře. Třeba to, že ústecká síť byla třetí největší v českých zemích a krátce před druhou světovou válkou měla neuvěřitelných 47 kilometrů. Tramvaje jezdily z centra všemi směry a většinou daleko za hranice tehdejšího Ústí, takže by se daly označit i za jakési meziměstské

dráhy. Z centra Ústí se jezdilo západním směrem do Předlic, Trmic a Chabařovic, na sever do Bukova, Varvažova a Telnice, jižně hlubokým labským údolím do Vaňova a konečně na východ do Neštěmic. Existovala dokonce okružní linka ve čtvrti Klíše a jezdilo se i přes Labe na Střekov.

S ústeckou elektrickou dráhou je ale bohužel spojeno i jedno neštěstí – a to dokonce největší tramvajová tragédie v české historii. Dne 13. července 1947 na trati z Telnice do Ústí došlo v Bukově k havárii, při které zemřelo 30 cestujících a 45 bylo těžce zraněno. Havárie se stala tragédií ce-

lostátního významu a pohřbu obětí se zúčastnilo 30 000 lidí. Nejhorší okamžik tramvajové dopravy dnes v ústecké čtvrti Bukov připomíná pamětní kámen odhalený při šedesátém výročí neštěstí.

KŘÍŽEM KRÁŽEM PO ČESKÝCH ZEMÍCH

Ojedinělou připomínku tramvajové minulosti nalezneme v Jihlavě. Tady se na elektrinu jezdilo v letech 1909 až 1948, po jedné trase o délce necelé tři kilometry z jihlavského náměstí k vlakovému nádraží. Tato trať po sobě zanechala unikátní technickou památku – železobetonový most, jeden z nejstarších dochovaných v českých zemích. V roce 2012 byl zrekonstruován a do jeho dláždění byly znovu zasazeny dávno zmizelé tramvajové koleje. A dokonce byl po mnoha letech nalezen úplně první jihlavský tramvajový vůz! Dlouhou dobu sloužil zapomenutý jako seník, čímž vlastně připomíná osud původní lanovky z libereckého Ještědu – ta byla po vyřazení z provozu používána jako včelín.

Další tři tramvajové pomníčky vybudovali dopravní nadšenci ve Slezsku. Jeden z nich v Opavě – tamější kousek kolejí připomíná tabulka s jednoduchým textem „těmito místy projížděla tramvaj“, což se dělo v letech 1905 až 1956.

Další tramvajový provoz bychom kdysi našli v Bohumíně. Míval délku 4,4 km a spojoval části města Starý a Nový Bohumín. Byl ale rovněž součástí rozsáhlé sítě úzkorozchodných tratí na Ostravsku. Samotná bohumínská tramvaj byla od roku 1902 koněspřežná, v následujícím roce pak

Pokračování na straně 12

Pokračování ze strany 11

byla přebudována na parní a v letech 1916–1973 jezdila na elektřinu. Pamětní kolej s tabulkou najdeme v ulici Dr. E. Beneše, kousek od bohumínskému vlakovému nádraží.

Pravou raritou byla tramvaj v Těšíně. Záměrně používáme tento starší název dnešního Českého Těšína, protože elektrická dráha tu zahájila provoz v roce 1911, kdy celé město leželo na území jednoho státu, Rakousko-Uherska. Tramvaj spojovala vlakové nádraží s centrem města a nikoho nenapadlo, že za několik let bude překonávat státní hranici. Přesto se to stalo, když byl Těšín v roce 1920 rozdělen mezi Československo a Polsko. Na mostě přes řeku Olši probíhala nově státní hranice, a tak se cestující museli během jízdy tramvají podrobit celním formalitám. Neúměrné zdržování na hranici i tehdejší napjatý stav mezi oběma státy se však staly pro těšínskou tramvaj osudným a 2. dubna 1921 se rozjela naposledy. Unikátní trať dnes připomínají dva pomníčky, oba na polské straně města – na budově bývalého tramvajového depa byla 15. října 2010 odhalena pamětní deska a na těšínském hlavním náměstí 26. května 2013 pamětní kolej s textovou tabulí.

NA DVOU STRANÁCH HOR

Na konec našeho putování jsme si nechali dva tramvajové provozy, které sice vznikly a fungovaly nezávisle na sobě a dokonce ve dvou odlišných státech, přesto svými dispozice-

mi působí, jako by „žily jeden život“. Oba fungovaly prakticky ve stejné době, oba spojovaly město s horami a oba dávno zanikly – tramvajové sítě v českém Jablonci nad Nisou a ve slezské Jelení Hoře.

Tramvaje v Jablonci nad Nisou

Jako první si na paškál vezmeme domácí tramvaj jabloneckou. Ta byla hned v několika ohledech raritní. Za prvé tím, jak rychle byla zřízena – téměř celá byla dána do provozu v jediném roce 1900. Elektrické vozy vyrážely ze středu města všemi základními směry a konečné zastávky měly daleko za tehdejšími hranicemi města. Důležitá byla především linka do Rychnova mířící k rychlíkové železniční stanici, které využívali obyvatelé Jablonce nad Nisou, protože v samotném městě jezdila a dodnes jezdí jen lokálka. Rychnovské tramvaje ale byly vybaveny i nákladními vozy, protože na nádraží nebyli přepravováni jen lidé, nýbrž i zboží z jabloneckých výroben. Trať využívali také turisté a lyžaři – severním směrem totiž vedla přes Jablonec a tehdy samostatné Mšeno až do Janova, tedy téměř do srdce Jizerských hor. Uvažovalo se dokonce o prodloužení tramvaje až do Bedřichova, k tomu ale již nedošlo. Další jablonecké tramvajové trasy pak vedly přístupnějším terénem do Jabloneckých Pasek, na Brandl a k vlakovému nádraží, po druhé světové válce se ale síť začala pomalu zmenšovat. Úplně naposledy elektrická dráha zacinčila 31. března 1965, kdy poslední

fungující trasu z Rychnova do Janova ochromil sníh a tramvaje definitivně nahradily autobusy. Jezdit tak zůstala jen poválečná meziměstská tramvaj z Jablonce do Liberce.

Druhým unikátem jabloneckého provozu byl mimořádně kopcovitý terén. V jednom bodě – mezi dvěma jabloneckými náměstími v dnešní uličce Kubálkova – měla trať rekordní sklon 108,5 ‰. Ten dnes na místě připomíná tramvajový pomníček – pamětní kolej, historický staniční sloupek a povídání ve čtyřech jazycích. Podobné připomínkové místo najdeme i v Kokoníně – v místech, kudy tramvaj uháněla k Rychnovu, ji dnes připomínají koleje, sloup trolejového vedení a staniční sloupek, který ovšem místo názvu zastávky nese jméno sousední restaurace.

K jabloneckým tramvajím patří ještě jedna rarita, i když tentokrát patří spíše do oblasti bujné fantazie. Během druhé světové války se zrodily nereálné plány – rozšířit tramvajový provoz do celého jižního podhůří Jizerských hor, od Liberce až po Tanvald nebo Desnou.

Tramvaje v Jelení Hoře

Podobně unikátní tramvajová doprava jako v Jablonci fungovala v Jelení Hoře (Jelenia Góra, do roku 1945 Hirschberg). Začala jezdit o tři roky dříve, tedy v roce 1897 – nejdříve na plyn, od přelomu století na elektřinu. Stejně jako jablonecká tramvaj vyrážela daleko za město směrem do hor, takže byla hojně využívána i turisty ze vzdále-

ných destinací. Jelenohorský systém měl jednu trasu, která vedla od nádraží přes centrum města do lázní Slezské Teplice (Cieplice Śląskie-Zdrój, Bad Warmbrunn), kde se pak dělila do dvou větví. Jedna mířila pod středověký hrad Chojník do dnešního městečka Sobieszów (Hermsdorf unter Kynast), druhá pak až pod svahy Krkonoše do dnešního Podgórzynu (Giersdorf). Plánovalo se prodloužení trati ještě dále do hor a existovaly dokonce sny o horské tramvaji na Slezské sedlo a do Špindlerova Mlýna, to už ale techničtí vizionáři daleko překročili hranice reality. Po válce se jelenohorský provoz postupně zkracoval a poslední úsek byl zastaven čtyři roky po jabloneckém – v roce 1969.

Jelenohorské tramvaje dnes mají ve městě několik pamětních míst. Jedno na poměrně neobvyklém místě, přímo na Radničním náměstí (Plac Ratuszowy), v úzké proluce mezi dvěma budovami radnice, které spojuje zastřešený můstek. Ten byl vybudován právě kvůli tramvaji – když totiž prostory hlavní radniční budovy přestaly kapacitně stačit a byly rozšířeny o vedlejší dům, prolukou už vedla tramvajová trať. A právě tam najdeme pamětní koleje, stejně jako historický tramvajový vůz, který o pár metrů vedle slouží jako prodejna suvenýrů. Kdyby vám ale nestačil jen jeden, naleznete v oblasti další dvě staré tramvaje – jednu na jelenohorském předměstí u areálu dopravních podniků, druhou pak na místě bývalé konečné v Podgórzynu. ■

DOLE: Původní podoba Ludvíkova pramene u liberecké zoologické zahrady | PROTĚJŠÍ STRANA NOHOŘE: Z monumentálního pomníku Friedricha Ludwiga Jahna v Lidových sádkách se dodnes dochoval jen soubor kamenů | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Liberecký učitelský ústav, dnes základní škola při ulici Masarykova, vpředu pomník Josefa Müllera

Procházka kolem muzea

text: Lubor Lacina, fotografie: pohlednice ze sbírek SM

Asi se shodneme na tom, že Seve-ročeské muzeum má jednu z nej-hezčích poloh mezi všemi českými muzei. V zeleném srdci města, ob-klopeno nádhernými vilami a ulicemi plnými stromů, pár kroků od zdravé přírody Jizerských hor. Koneckonců, čtvrť Lidové sady byla tak i založe-na – jako rekreační část města, kde budou odpočívat obyvatelé průmys-lového Liberce i návštěvníci z dale-kých krajů. Už více než před sto lety nasedali lidé na nádraží nebo v cen-tru města do tramvaje a vystupova-li v tehdejší Volksgarten, aby na-vštívili zoologickou zahradu, některé z léčebných sanatorií, prošli se po cestách do hor nebo si sedli na la-vičku a vychutnávali klidné odpo-ledne. Anebo aby si prohlédli zdejší pomníky. V Lidových sadech a vše-mi směry kolem muzea jich vyrostla celá řada, mnoho se jich ovšem ne-dočkalo současnosti.

CESTA DO LIDOVÝCH SADŮ

Jeden zaniklý pomník se nacházel hned před muzeem, zhruba v místech dnešní tramvajové zastávky. Jedna-lo se o mohutnou bustu Theodora Körnera, romantického básníka, kte-rého bychom mohli označit za jaké-hosi německého Mácha. Také ze-mřel ve velmi mladém věku, stejně jako Mácha miloval pěší výlety a zů-stalo po něm nevelké, ale pozoruhod-né dílo. O Körnerově pomníku před li-bereckým muzeem jsme si podrobně

vyprávěli již před pěti lety ve 24. čísle našeho časopisu, tak si teď jen připomeňme, že byl odhalen 22. září 1912 a stejně jako spousta jeho „kolegů“ patrně doplatil na svůj německý pů-vod. Někdy po květnu 1945 byl od-straněn a dnes nám jej připomínají už jenom pohlednice a novinový člán-ek v muzejních sbírkách.

Teď už se ale vydejme do už zmíněných Lidových sadů. Ulicí Masarykovou, která dříve nesla jmé-no císaře Josefa II. a vlastně mířila... k pomníku Josefa II. Populární habs-burský panovník byl před rokem 1914 ve veřejném prostoru zobrazo-ván poměrně často a v Lidových sa-dech byla v září 1882 odhalena jeho kovová busta podle návrhu Antona Brenka. Rakouský císař-reformátor zdobil pomezí Liberce a Jizerských hor do roku 1923, kdy jako Habsburk nebyl v nové republice právě vítán a busta putovala do interiéru liberec-ké radnice. Ani tam ale nenašla trvalé útočiště – během druhé světové vál-ky byla jako kovový artefakt předána k roztavení pro zbrojní výrobu.

HRDINOVÉ SVÉ DOBY

Na stejný podstavec, ze kterého mu-sel zmizet Josef II., byl v červnu 1924 instalován Friedrich Schiller. Jeho bustu navrhl výtvarník z liberecké průmyslovky, sochař Wilhelm Weiß, a básníka prý zobrazil neobvykle ve starším věku a se stopami životních útrap ve tváři. Bohužel ani toto zají-

mavé umělecké dílo nepřežilo buď druhou světovou válku nebo následnou výměnu obyvatel pohraničí.

Stejně jako plastika Friedricha Ludwiga Jahna, umístěná opět v Li-

dových sadech. Pomník zakladatele německého tělocvičného hnutí stál za vidění – šlo vlastně o seskupení kamenů, kde na největším spočívala celá Jahnova postava v rozevlátém šatu a v odhodlaném postoji. Celý ko-los měl kolem šesti metrů výšky a byl odhalen v roce 1902, ani on však ne-přežil dramatické změny v polovině 20. století. Zachovaly se ovšem už zmíněné kameny – dnes je najdeme v areálu zoologické zahrady kousek od výběhu žiraf a nově instalovaná ta-bulka nám připomíná založení ZOO.

KOLEM ZOOLOGICKÉ

Několik dalších zaniklých pomníků najdeme také po cestě zpátky smě-rem k muzeu. Jeden těsně vedle zoologické zahrady, u tzv. Ludvíkova pramene, který dodnes existuje, ale neopývá už původní krásou. V květnu 1912 tam byl odhalen pomník vě-novaný Ludwigu Hlasewitzovi, dlou-holetému prezidentu libereckého spolku přátel přírody, iniciátoru zří-zení městského vodovodu a čestné-mu občanu našeho města. Pomník nebyl nikterak veliký – šlo vlastně o pouhý kámen osazený kovovou deskou s Hlasewitzovou podobiznou. Připomínal však významného člověka a zkrášloval liberecký le-sopark opět někdy do války.

Pokračování na straně 14

Pokračování ze strany 13

Na dnešním Štefánikově náměstí u kasáren bychom o něco později – v padesátých letech 20. století – narazili na pomník věnovaný diktátoru Josefu Vissarionoviči Stalinovi. Byl odhalen 6. května 1955, a i když nebyl tak monstrózní jako známější Stalinův pomník v Praze, i tak šlo o velmi rozměrné dílo pokrývající i s dlážděním značnou část náměstí. Liberecký Stalin byl podobný Stalinovi plzeňskému – autorem obou návrhů byl totiž jediný člověk, sochař Josef Malejovský, o kterém si jinde v našem časopise povídáme ve zcela jiných souvislostech. Gigantic-

ké pamětní místo ale nemělo v Liberci stejně jako v jiných českých městech dlouhou životnost – ani ne rok po odhalení pomníku byl v Sovětském svazu zavržen Stalinův kult osobnosti a jeho připomínky z veřejného prostoru začaly postupně mizet. Liberecký pomník se stal minulostí někdy na začátku šedesátých let.

NA PAMĚŤ VYSLOUŽILCŮM

Jsme zpátky u muzea, před koncem procházky si ale ještě zaskočíme směrem do města – k průmyslové škole, respektive k vedlejší základce. Před její budovou byl totiž 28. července 1901 odhalen pomník liberecké-

mu rodáku Josefu Müllerovi. V dnešní době jeho jméno málokomu co řekne, vězte ale, že v 19. století šlo o významnou osobnost – Müller totiž inicioval vznik prvního spolku vojenských vysloužilců v rakouské monarchii. K historickému kroku ho dovedl otřesný zážitek, když jednou při procházce kolem hřbitova spatřil, jak je tam pohřbíván jeho bývalý kolega-voják do neoznačeného hrobu. Müllera rozlítlo, že člověku, který nasazoval život za svoji zemi, nebyla díky chudobě vzdána ani posmrtná úcta a založil právě vysloužilecký spolek, který se měl starat o bývalé muže v uniformách, kteří upadli do těžké život-

ní situace. Ušlechtilá myšlenka se velmi rychle ujala a v době odhalení Müllerova pomníku v Liberci už v Rakousko-Uhersku působilo víc než tisíc takových sdružení.

V roce 1901 byl Müller v Liberci zobrazen v podobě nadživotní busty od sochaře Emanuela Gerharta, učitele na sousední průmyslovce. A jako už výše několikrát, i teď musíme zopakovat, že pomník otce-zakladatele nepřežil divoké 20. století. V poválečných desetiletích se na jeho místě objevilo pozoruhodné sousoší „Matka s dítětem“ od Karla Kolaczka, které je dnes ve správě Severočeského muzea a v současné době je restaurováno. ■

Rytíř z radniční věže

text: Lubor Lacina, fotografie: Lubor Lacina, Ivan Rous

Středověký rytíř bývá v evropské kultuře považován za symbol cti, spravedlnosti a síly. Jako takový byl často zobrazován – v různých podobách – jako symbolický ochránce měst a jejich práv. Často ve formě soch, umístovaných na budovy radnic nebo dalších významných městských staveb. V České republice takové plastiky nalezneme například na radničních budovách v Kolíně a Pardubicích, zakomponované do kašen v Chebu a Táboře, na budově spořitelny v České Kamenici nebo u pražského Karlova mostu v podobě legendárního Bruncvíka. Jeden z nejslavnějších městských rytířů v českých zemích se ale vypíná na věži liberecké radnice.

Myšlenka ozdobit naše město plastikou rytíře se zrodila zároveň s budováním nové liberecké radnice. Jejím architektem a zřejmě i autorem rytíře je Franz von Neumann, předlohou pro budovu i rytíře se stala radnice ve Vídni. Libereckou sochu zhotovila vídeňská dvorní klempířská dílna Beschorner a po dopravení do Liberce byla plastika dne 22. září 1891 usazena na špičce radniční věže. Odtud rytíř město pod Ještědem střežil více než šedesát let. Za tu dobu mu Liberečané vě-

novali několik jmen – byl označován jako Wimpelmann či Wimpelträger (muž s praporcem), Rathausmann (muž z radnice) nebo dodnes používaným jménem Roland (podle bájněho rytíře ze středověkých mýtů).

Období po druhé světové válce a nástup reálného socialismu libereckému rytíři příliš nepřály. Dne 20. května 1952 byl z radnice snesen a nahradila jej pěticípá hvězda, symbol totalitní moci. Ta na věži zůstala 37 let, 11. prosince 1989 byla ale v průběhu sametové revoluce odstraněna. V roce 1990 se na špičce radniční věže objevil další symbol – plastika českého lva od výtvarníka Jiřího Gdovína.

Nové tisíciletí přineslo návrat libereckého rytíře na radniční věž. Díky firmám Monstranz a Jan Nikendey – FEART vznikla kopie původní sochy, která byla 25. srpna 2005 umístěna na věž. Město Liberec tak získalo zpět jeden ze svých nejvýraznějších symbolů.

Originál libereckého rytíře je součástí sbírek Severočeského muzea a je vystavován v jeho stálé expozici. V letech 2015 a 2017 byl hlavním exponátem výstavy „Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891“ v Praze a v Ústí nad Labem, v letních

NAHOŘE: Rytíř na radnici v Kolíně | DOLE: Liberecký rytíř v expozici Severočeského muzea | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Pomník císaře Josefa II. v Lidových sadech, během druhé světové války roztavený pro zbrojní průmysl | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Komplex pomníku Josefa Vissarionoviče Stalina zabíral téměř celou plochu dnešního Štefánikova náměstí

sezónách 2016 a 2017 byl zapojen do projektu libereckého informačního centra – „Pátrání libereckého rytí-

ře Rolanda“. Dnes je k vidění ve stálé historické expozici Severočeského muzea „Liberecké fragmenty“. ■

Patron památek Jizerských hor

text: Bohumil Horáček, fotografie: Lubor Lacina

S laskavým svolením redakce časopisu Krkonoše – Jizerské hory zveřejňujeme v našem čtvrtletníku text, který vyšel v červnu roku 2020 v tištěné podobě K+JH. Vypráví o Spolku Patron, který je přímo existenčně spojen s jizerskohorskými pomníčky, historií, přírodou a obecně naším krajem. Článek shrnuje některé spolkové aktivity v posledních letech před koronavirovou pauzou.

V lesích ukryté křížky, boží muka, pomníčky nebo kapličky u cest patří k nejznámějším atributům Jizerských hor. V polovině minulého století je znovuobjevil a později v „Knize o Jizerských horách“ zpopularizoval Miloslav Nevrlý. Již bezmála 40 let o tyto drobné památky Jizerských hor pečuje Spolek Patron. Neformální seskupení několika nadšenců se v roce 1997 stalo občanským sdružením a po změně legislativy zapsaným spolkem. Jeho členové neúnavně opravují a udržují menší i větší jizerskohorské pomníčky, objevují nové – dosud neznámé nebo zapomenuté – a pátrají v archivech a kronikách po příbězích, které jsou s nimi spojeny. Všichni tak činí dobrovolně, ve svém volném čase, bez nároku na odměnu. Zájem „pomníčkářů“ – jak si sami říkají – již dávno přesáhl území Jizerských hor, a tak je můžeme

potkat i na Frýdlantsku, Semilsku či dokonce na polské straně pohoří. Díky jejich neúnavné práci mohou návštěvníci nejsevernějších koutů Čech obdivovat krásu památek, kterou by bez pravidelné péče s největší pravděpodobností poškodil čas či lidská zloba. Několik významných akcí se členům Spolku Patron povedlo realizovat i v posledních letech.

OBNOVA GAHLEROVA KŘÍŽE A RENOVAČE PORSCHERO PAMÁTKY

Nejvíce sledované bylo patrně obnovení tzv. Gahlerova kříže, který stál na rozcestí lesních cest poblíž Nové Louky. Památka nese jméno podle lesního Gahlera. Říká se, že v Jizerských horách nechal vztyčit celkem tři kříže jako připomínku smrti jeho dcery. Pátrání v archivech však naznačuje, že důvod vzniku kříže může být zcela jiný. Na rozcestí lesních cest stával až do začátku šedesátých let minulého století, kdy byl při rozšiřování křižovatky necitlivě odstraněn a zmizel neznámo kde.

Spolek Patron inicioval jeho obnovení a díky vstřícnosti a zájmu vedení Krajského ředitelství Lesů ČR, s. p., se v roce 2016 podařilo úmysl uskutečnit. Z původního kříže se nedochovalo vůbec nic, a tak všechny kamenné i kovové části bylo nutné

vyrobit znovu. Původní podoba pomníčku byla známá díky dvěma přes půl století starým diapozitivům, pořízeným kdysi Miloslavem Nevrlým. Na začátku srpna 2016 se členové Spolku Patron vydali na vytipované místo, aby zde připravili jámu pro základy žulového podstavce, na němž byl vztyčen litinový kříž. Na Novou Louku se památka po mnoha letech vrátila 21. září 2016; na informačním panelu se návštěvníci mohou dozvědět o její historii a obnově. O měsíc později vojenský kaplan Petr Šabaka Gahlerovu kříži požehnal.

Jenže tím novodobý příběh křicifixu nekončí. Za osm měsíců železný kříž se zlaceným Kristem kdosi poškodil a ukradl. Spolek Patron se okamžitě pustil do další obnovy; šlo nejen o otázku spolkové prestiže, ale i o vzkaz všem případným škůdcům, že se jim v Jizerských horách dařit nebude. Znovuzrozený kříž byl na Nové Louce členy Spolku Patron instalován 29. září 2017 a od té doby opět těší slušné návštěvníky Jizerských hor.

Souběžně s druhou opravou Gahlerova kříže se členové Spolku Patron v létě 2017 věnovali údržbě Porscheho pomníku v údolí Černé Nisy, připomínajícího dávné loupežné přepadení. Památka se po plošném kácení na začátku devadesá-

tých let minulého století ocitla na holině a kdosi tehdy – v dobré víře – do blízkosti pomníku zasadil věnec malých smrčků. Za 20 let stromy vyrostly natolik, že památku přerostly, zcela zastínily a přispěly k tvorbě lišejníků na jejím povrchu. Vlhké prostředí, mechy a lišejníky pak vytvářely nápis učinily téměř nečitelným. Spolek Patron očistil žulový obelisk a obnovil nápis, který čítá 685 znaků! Ve spolupráci s Lesy ČR proběhl prořez vzrostlých stromů, takže památka nyní stojí na nevelké pasece, podobně jako v minulosti.

Zapomenout nechceme ani na obnovu Wenzerichova pomníčku v údolí Smědě pod Sedmitrámovým mostem. Celková rekonstrukce památky dřevařského neštěstí proběhla v roce 2017 a její slavnostní vysvěcení za účasti hejnického faráře P. Pavla Andrše a pravníků hraběte Franze Clam-Gallase v sobotu 21. října 2017 završilo tento mimořádně úspěšný spolkový rok.

DROBNÉ NEZNAMENÁ NEVÝZNAMNÉ

Kromě velkých oprav, které mnohdy vyžadují součinnost s dalšími organizacemi a odborníky, se členové Spolku Patron celoročně věnují mravenčím a méně nápadným opravám. Mnohdy tak činí individuálně. Tak-

NAHOŘE: Pomník Herberta Johneho u vodní nádrže Bedřichov | DOLE: Lichtenckerův kříž u Vládní cesty | PROTĚJŠÍ STRANA: Kříž Dagmar Spinové u vodní nádrže Bedřichov

to se v posledních letech podařilo obnovit např. Kratzerovu památku v údolí Hájeného potoka, kříž Dagmar Spinové u bedřichovské přehrady, památku Marie Koldovské na Černo-studničním hřebenu nebo Hiebelův pomník nad Harcovem.

Velice činností členové Spolku Patron působí na Frýdlantsku; zajistili například opravu památky U Pána-boha, Streitova obrázku či Pechovy tabulky. Opraven byl také Kohoutův kříž, Köhlerův pomník a nejnověji pak Enderův obrázek, který již začal podléhat zubu času.

Značnou část práce bohužel přidě-lávají Spolku Patron vandalové, v hor-ším případě zloději. Kromě obnove-ného Gahlerova kříže byl v roce 2017 v okolí Nové Louky zcizen i Gregorův a Lichteneknerův kříž. Zatímco první z obou křížů byl obnoven soukromou osobou, o nový Lichteneknerův kříž se zasloužil Spolek Patron.

BADATELSKÁ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST

Spolek Patron se nevěnuje pouze opravám a údržbě. Každá památka je pro návštěvníka plnohodnotná, pokud je k ní znám příběh, který s ní je spojen. Důležité je i zasazení pa-mátky do historického kontextu re-gionu. Členové spolku proto pátra-jí v archívech, kronikách a dobovém tisku. Studují historické fotografie a porovnávají je se současností tak, aby byla ke každému pomníčku zná-

má jeho historie. Výsledky svých bá-dání pak publikují ve spolkovém ča-sopisu Patron, který vychází čtyřikrát do roka.

Od roku 1990 do května 2020 vy-šlo 121 pravidelných a 18 mimořá-dných čísel. Za tu dobu v nich najdeme články desítek dobrovolných přispě-vatelů z řad členů spolku i dalších autorů. Obrovské množství zveřejně-ných zpráv, dat a údajů se stalo vyhle-dávaným zdrojem početného okruhu badatelů a zájemců nejen o Jizerské hory. Zpravodaj též uchovává infor-mace o činnosti spolku. Přestože je časopis Patron považován za inter-ní informační zpravodaj a není mož-né ho běžně zakoupit, stal se uzná-vaným periodikem. V elektronické podobě je zájemcům dostupný na webových stránkách Spolku Patron (<https://web.spolekpatron.cz>).

Spolek Patron svoji činnost a his-torii památek prezentoval i v rámci putovní výstavy, která měla premiéru 23. února 2012 v Domě česko-ně-meckého porozumění v Jablonci nad Nisou – Rýnovicích. Výstava pak dva roky putovala po řadě míst v Jize-rských horách i v blízkém či vzdále-nějším okolí (mj. Liberec, Frýdlant, Hejnice, Český Dub, Mladá Boe-slav, Praha). Zápisy v návštěvní kni-ze svědčí o uznání návštěvníků.

Výstava se v roce 2017 stala sou-částí stálé spolkové expozice ve Vile Schowanek v Jiřetíně pod Buko-vou, která je oficiálním sídlem spol-

ku. Díky vstřícnosti obecního úřadu se zde podařilo vybudovat expozici, která návštěvníky seznamuje nejen s činností spolku, ale především s ji-zerskohorskými památkami.

NÁVRAT DO HORNÍHO MAXOVA

V roce 2018 se členové Spolku Patron vrátili do Horního Maxova, kde v roce 2011 dokončili nároč-nou obnovu křížové cesty směřující k Seibtově studánce. Necelých 300 metrů od počátku křížové cesty byla v náletových dřevinách dlouho skry-ta žulová boží muka. Málokdo z ko-lemjdoucích jim věnoval pozornost. Vysvobození památky z letitého po-rostu bylo nejnáročnějším úkolem v rámci její obnovy, přičemž se svo-jí technikou nezištně pomohli i dva místní obyvatelé.

V další fázi byl pomníček roze-brán, svisle vyrovnán a znovu byly sestaveny základové kameny. Poté proběhlo očištění sloupu, oživeno bylo vročení 1840; na vrchol byl osa-zen kovaný křížek a do původní niky zasazen obrázek. Jelikož se nepoda-řilo zjistit někdejší podobu památky, rozhodli se „Patroni“ pro zobrazení motivu bičování Krista.

OPRAVY POMNÍČKŮ POKRAČUJÍ

Zdařilou realizací byla v roce 2018 oprava Holubova kříže na Žulovém vrchu. Také zde pracoval přede-vším čas. Pohledné kovářské dílo jím bylo v posledních letech již zna-telně nahlodáno. Koroze způsobila,

že ze čtyř ozdobných vzpěr u paty kříže už zbývala jen jediná. Ostatní tři odpadly a až na část jedné z nich zmizely. Kříž byl již mnoho let i vidi-telně nakloněn, což nejspíš způso-boval pomalý pohyb odlomené části skalky. Šlo zejména o to, zajistit re-novaci dřívě, než zmizí i poslední ze čtyř kovaných ozdob. Oprava se ro-zeběhla i díky finanční podpoře pod-niku Lesy ČR. Profesionální kovář se postaral o zhotovení věrných kopií čtyř kroucených ozdob a nahradil i zeslabenou patku. Dílo se podařilo a Holubův kříž může být po další léta symbolem těchto míst.

Opravit bylo nutné i památku na Hřebenovém buku v lesích nad Oldřichovem v Hájích. Do korpusu Krista zde kdosi, naprosto nepochopi-telně, házel sekerkou tak dlouho, až se mu podařilo přelomit obě li-tinové Kristovy ruce a poškodit ta-bulku i buk. Zaseky v kůře stromu o tom svědčí dodnes. Členové Spol-ku Patron si v roce 2019 předsevza-li, že zajistí opravu. V pondělí 7. října byla opravená památka vrácena na své místo. Křížek na tzv. Hřebeno-vém buku, který zde zdravil počest-né již před více než 100 lety, tak opět shlíží na kolemjdoucí.

Zatímco v době, kdy spolek vzni-kal, se o jizerskohorské pomníčky staralo jen pár místních nadšenců, dnes o ně pečují i další organizace a jednotlivci. To je velmi potěšitel-né, neboť to svědčí o kladném vzta-hu mnoha lidí ke kraji, který považují za svůj domov. ■

Připomínky důlních neštěstí

text a fotografie: Lubor Lacina

Jedno z vůbec nejdůležitějších a zároveň nejnebezpečnějších povolání vykonávají horníci. Pracují hluboko pod zemí v nezdravém, tísnivém prostředí a jejich náročná práce je velmi riziková. Dějiny hornictví zaznamenaly jen na našem území desítky důlních neštěstí, která připravila o život stovky havířů i záchranáře. Nejhorší důlní katastrofy nám dnes připomínají působivá pietní místa v lokalitách neštěstí nebo na blízkých hřbitovech.

DUCHCOVSKÉ TRAGÉDIE

Hned několik takových pietních míst nalezneme v severočeském Duchcově. Město proslulo mimo jiné těžbou uhlí, bohužel tu však došlo i k několika důlním katastrofám. Například 10. února 1879, kdy se v dole Döllinger provalila horká voda z nedalekých termálních pramenů a při neštěstí se utopilo 21 horníků, další dva pak přišli o život v blízkém areálu Nelson. Díky devastaci dolu a ztrátě pramenů v blízkých lázních Teplice byly oběti vyproštěny a pohřbeny až o dva roky později. Pomník připomínající osud horníků nalezneme v parku u městského rybníka Barbora.

Na duchcovském hřbitově stojí jiný mlčenlivý svědek – trojdílný pomník obětem dolu Svěží štěstí, kde 19. září

1900 vybuchly požární plyny. Pomník je dekorován symbolem hornického řemesla, zkříženým mlátkem a železem, níže pak jmény desítek lidí, které tragédie stála život.

NEŠTĚSTÍ V OSEKU

Připomínku stejného neštěstí najdeme i na hřbitově u města Osek, který bychom mohli klidně označit jako pohřebiště tragicky zemřelých havířů. Kromě kolegů z dolu Svěží štěstí totiž na osekém hřbitově najdeme pietní místa obětem dvou dalších nehod. Jedním z nich je pomník a hrob obětí katastrofy na dole Pokrok II, kde traskavé plyny 24. ledna 1893 připravily o život 18 horníků.

O kus dál na hřbitově pak leží oběti ještě horší tragédie. Dne 3. ledna 1934 totiž přímo v Oseku, v dole Nelson III, došlo k jednomu z nejstrašnějších důlních neštěstí v českých dějinách – hlubinný výbuch uhelného prachu tehdy připravil o život 140 lidí. Na tragédii mělo zřejmě podíl nedostatečné dodržování bezpečnostních předpisů i celkové těžební podmínky na dole Nelson. Otřesy způsobené výbuchem byly tak masivní, že se půda chvěla až v několika kilometrech vzdáleném Duchcově, přímo v důlním areálu pak byly zničeny i povrchové objekty, ve kterých zemřeli

NAHOŘE: Osek – důlní vozík jako pamětní objekt na místě tragédie z roku 1934 | DOLE: Osek – hrobové pole obětí dolu Nelson III | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Lom u Mostu – symbolický objekt u hrobu obětí katastrofy na dole Kohinoor v roce 1946 | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Duchcov – pomník obětem katastrofy na dole Svěží štěstí v roce 1900

dva lidé. Další dva pak přišli o život dokonce ještě 28. června 1934 při dalším výbuchu plynů ze zničeného dolu. Strašlivě zdevastovaný důl byl řadu let neprůchodný a většina mrtvých horníků mohla být na povrch vynesena až čtyři roky po katastrofě. Dnes jejich ostatky nalezneme na už zmíněném oseckém hřbitově, kde kolem centrálního pomníku spočívají desítky a desítky hrobů s jednotným uměleckým provedením. Stejně pojaté hroby nalezneme i na hřbitově v Duchcově, kde leží někteří oseckí horníci.

Tragédie na dole Nelson je v historii regionu tak významnou událostí, že její připomínky najdeme v Oseku ještě na dalších místech. Několik stovek metrů od hřbitova, kousek za železničním viaduktem, stojí u silnice kamenný pomník a o dalších pár desítek metrů dál železný důlní vozík označující místo tragédie. Na druhém konci města, při severním okraji Oseku, pak spočívá nesmírně sugestivní sousoší rodičů truchlících za mrtvého syna – horníka. Autory pietního místa, které je chráněno jako národní kulturní památ-

ka, jsou sochař Karel Pokorný a architekt Josef Grus, slavnostně odhaleno bylo v roce 1935.

HŘBITOV V LOMU U MOSTU

Další oběti důlních neštěstí jsou pochovány jen několik kilometrů od Oseku – na hřbitově v Lomu u Mostu. Ve zdejším hlubinném dole Kohinoor došlo postupně k řadě havárií. Při jedné z nich dne 15. března 1932 zemřelo osm lidí, které na hřbitově připomínají tři náhrobky. Nalezneme tu i pomník obětem havárie z dolu Pluto (1981)

a připomínky dalších tragédií. Celému hřbitovu ale dominuje pohřebiště obětí největší katastrofy – výbuchu v dole Kohinoor z roku 1946.

K tragédii došlo 14. listopadu 1946 v hloubce 430 metrů a o život přišlo 52 lidí. Na hřbitově v Lomu jsou pochovány ostatky 28 z nich, stejně jako v Oseku v jednotně navržených hrobech, nad nimiž spočívá centrální pomník. Ten zdobí sousoší tří horníků pojaté v duchu socialistického realismu. Autorem díla je akademický sochař Václav Šára a realizaci zajistil Josef Bílek z Hořic. Pietní místo doplňuje smuteční mísa, kterou drží ruka symbolicky se zvedající ze země.

SMRT NA KARVINSKU

Na závěr smutné procházky se podíváme na opačný konec republiky. V Karvině na Ostravsku totiž 14. června 1894 došlo k vůbec nejhorší podzemní katastrofě na území dnešní České republiky. V areálu dolů Františka, Hlubina a Jan Karel došlo postupně k výbuchům a požárům, které nepřežilo 235 lidí včetně 60 záchranářů, kteří se pokoušeli pomoci svým nešťastným kolegům. 59 těl se vůbec nepodařilo nalézt a 80 procent mrtvých se udusilo, což následně iniciovalo vývoj sebezáchranných přístrojů pro horníky. Karvinskou tragédií dnes připomíná mimo jiné smuteční kámen pokrytý dlouhými řadami jmen, který kolemjdoucím připomíná, jak nesmírně nebezpečná byla a dodnes je práce horníků. ■

Výlet sluneční soustavou

text a fotografie: Lubor Lacina

Chtěli byste si udělat výlet sluneční soustavou? Projít si celou trasu od Slunce až po Neptun a možná ještě dál až za oběžnou dráhu Pluta? Pravděpodobně si teď říkáte, že jsme se úplně zbláznili... ale ne-zbláznili! Chceme vás totiž pozvat na unikátní naučnou stezku, která je vlastně modelem sluneční soustavy v přírodě. Vede dlouhé kilometry horskou přírodou podél polsko-české hranice, celou dobu po slezské straně, a milovníky kopců i astronomie vede z osady Orle až k lanovce na Jizerském stohu. Po cestě člověk potkává jednotlivé planety – přesně vyměřené podle skutečné polohy ve vesmíru, zmenšené na poměrnou velikost a položené na zdejší kamenné. Zdá se vám to divné? Tak pojďte s námi a uvidíte, jaká je to ve skutečnosti zábava...

PLANETÁRNÍ STEZKA

Fenomén takzvaných planetárních stezek se zrodil už před dávnými lety a popularitu získal především v německy mluvících zemích. Snad až na desítkách míst v Německu a Švýcarsku najdeme zvláštní naučné stezky, které ve volné přírodě nebo městských ulicích simulují už zmíněný model sluneční soustavy. Většinou v měřítku jedna ku miliardě, protože se to dobře počítá – taková cesta od pomyslného Slunce k Neptunu měří

kolem pěti kilometrů a na vypočítaných místech je lemována zastaveními k jednotlivým planetám. Obvykle jde o ceduli se základními informacemi o vesmírných objektech, doplněnou buď vyobrazením planety nebo přímo kuličkou umístěnou na podstavci. Návštěvník si tak dokáže představit nekonečné rozměry sluneční sousta-

vy – od modelu Merkuru o průměru půl centimetru putuje skoro pět kilometrů, aby dospěli k Neptunu, který má necelých pět centimetrů.

V českých zemích se první planetární stezka objevila patrně v roce 2005 – na okraji Hradce Králové byla vytyčena trasa začínající u tamější hvězdárny. Hned o rok později

byla sluneční soustava vymodelována v Pardubickém kraji – v městečku Proseč vede od školy do okolní přírody a vrací se opět jako okruh na prosečské náměstí. I u nás si ale můžete projít rovně vedoucí planetární stezky – jednu podél řeky Vltavy při severní hranici Prahy, další naopak na jižním okraji metropole při obci Ves-

tec. V Uherském Brodě na jižní Moravě pak můžete do vesmíru vyrazit dokonce přímo od vlakového nádraží.

SLUNEČNÍ SOUSTAVA V JIČÍNSKÉ PAHORKATINĚ

Velice pěknou planetární stezku ale najdeme i mnohem blíže Liberci, a to kolem obce Jičíněves, kde tamější školáci a učitelé zrealizovali zajímavý projekt. Vypočítali a rozmístili jednotlivé planety do míst, kde žáci bydlí – některé planety jsou tak na stezce hned v několika provedeních, podle toho, kolik obcí jejich trasy v modelu kříží. Středobodem je ale jičíněveská škola – na fasádě je vymalováno obří Slunce, na zahradě najdeme symbolický hrob psa Lajky a dokonce světelný model souhvězdí Orion, který je z různých míst viditelný přesně tak, jak bychom postavení hvězd pozorovali z různých bodů ve vesmíru. Učitel národů Jan Ámos Komenský by z takového naplnění hesla „škola hrou“ byl jistě zcela nadšený!

VESMÍRNÁ CESTA JIZERKAMI

Teď už se ale vydejme do Jizerek na naši lokální planetární stezku. Astronomové tu využili dlouhou, nerušenou a v mapě téměř rovnou cestu od turistické chaty v Orle na Velkou Jizerskou louku. Jednotlivá zastavení jsou formulována jako přízemní kamenné bloky, na kterých jednoduchá tabulka uvádí název planety, její astronomický symbol a poměrnou velikost v podobě kruhu. Místo největšího Slunce je pak kousek od chaty v Orle instalována

kamenná struktura připomínající pomník. A protože i každý z kamenů má vlastně pomníčkový charakter, jizerskohorská planetární stezka se hodí i do našeho tematického čísla muzejního čtvrtletníku.

Na začátku trasy jdou planety pěkně jedna za druhou – po padesáti metrech se střídají Merkur, Venuše, Země a Mars a na tabulkách je představují kuličky o průměru asi půl až jeden centimetr. Tyto tzv. terestrické planety tak všechny najdeme ještě v Orle. Od Jupiteru se ale situace začíná měnit – jeho kámen najdeme tři čtvrtě kilometru od začátku stezky a vyobrazená koule má mnohem větší průměr, přes 14 centimetrů. Ještě před Velkou Jizerskou loukou pak narazíme na Saturn, vzdálený jeden a půl kilometru od Orle. Jeho vesmírný soused Uran je opět dvakrát dále než předchůdce, téměř tři kilometry po trase, uprostřed mokřadů Velké Jizerské louky. A to jsme vlastně už ve druhé půlce základní trasy, protože Neptun najdeme u odbočky k Chatce Górzystów, čtyři a půl kilometru od symbolického Slunce.

Tady se musíme rozhodnout, jestli se vrátíme do Orle a odtud třeba přes most do Čech na Jizerku, nebo jestli budeme pokračovat dál po polském území do pomyslných hlubin vesmíru. Může být – na konci nás čeká chata na Jizerském stohu a u ní poslední kámen planetární stezky. Pomníček se symbolem Eris, takzvané trpasličí planety, která ve skutečnosti obíhá nepředstavitelných pět až patnáct miliard kilometrů od Slunce. ■

NAHOŘE: Zastavení Merkury (Merkur) v osadě Orle | DOLE: Země a Měsíc v poměrné vzdálenosti modelu sluneční soustavy | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Kámen zastupující planetu Saturn na jizerskohorské stezce sluneční soustavou | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Objekt symbolizující Slunce na počátku planetární stezky

Jak připravit obnovu pomníku

text: Ivan Rous, fotografie: archiv Ivana Rouse

Dějinné zvraty a změny režimů plodí období, kdy se pomníky staví, jiné boří nebo se předělávají tak, aby odpovídaly novému vidění, či spíše novým cílům. Současná doba je v lince dějin specifická. Přes třicet let jsme žili v míru, bez zásadních změn směřování, v přívětivém režimu a s relativně uspokojivým ekonomickým růstem. Právě taková doba přeje i pomníkům, dříve zničeným nebo zaniklým. Obnovují se a rekonstruují drobné sakrální památky, ale i válečné hroby a pomníky. V některých oblastech jde dokonce o systémové řešení, jako v případě Jablonce nad Nisou, kde se postupně opravují a obnovují všechny pomníky na katastru města, věnované padlým v první světové válce.

V nedávné době byly vyhotoveny tři projekty na obnovu pomníků v okrajových částech Jablonce – v Lukášově, Kokoníně a Proseči nad Nisou. Jeden z nich, lukášovský, byl již realizován a 14. listopadu 2019 byl pomník slavnostně odhalen. Ostatní dva, kokonínský a prosečský, na fyzickou rekonstrukci prozatím čekají.

Všechny tři dříve zdevastované památky spojuje doba vzniku, dochovaly se však v různém stádiu poškození. Pomník v Lukášově byl několikrát

zbytek schodiště a obtížně identifikovatelný kus betonu.

Ve všech případech byla důležitá kompletní dokumentace veškerých zbytků. Objekty se nacházely v různé fázi rozkladu na jednotlivé prvky – zůstávaly jen základy, jindy byly kamenné bloky či úlomky skleněných desek rozesety po okolí. Každý střípek byl důležitý pro budoucí rekonstrukci, která se provádí odvozováním rozměrů zničených částí z fotografií. Pokud se objekt typu pomníku dochoval v torzu a skládá se z více segmentů, bývá často poškozen na úrovni spár, které cyklicky zvětšují mrazové procesy. Stabilita existujícího objektu je pak dána kvalitou základů, které v mnoha případech nesou váhu i desítek tun.

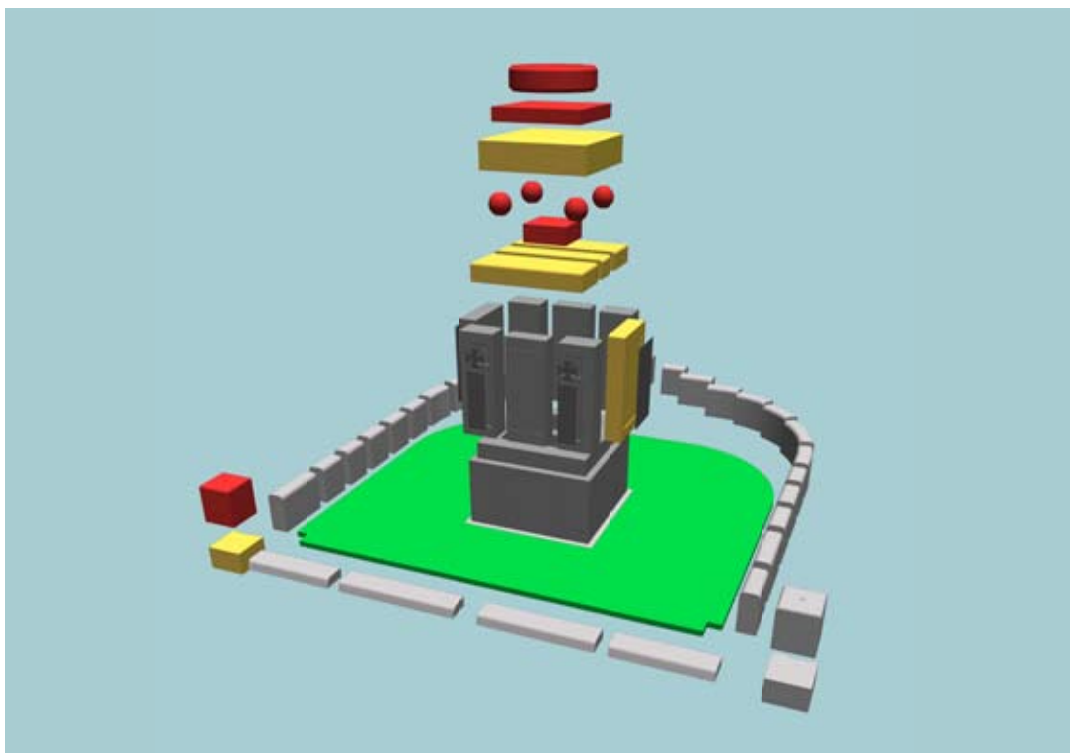
LUKÁŠOV

V době zpracování dokumentace pro obnovu pomníku nebyla nalezena jeho původní projektová ani prováděcí dokumentace. Z fotografií jsme měli k dispozici jediný záběr ve velmi nízké kvalitě, přepsaný text z pomníku a perokresbu. Objekt byl dvakrát přestěhován – nejdříve byl umístěn na kraji dnešní ulice Československé armády, odkud byl v blíže neurčené době přenesen do parčíku vzniklého napojením Lukášovské ulice na ulici Československé armády. V době nedávné byl odstraněn a torzo pomníku bylo městem uskladněno. To bylo později zkráceno a kamenicky upraveno, aby jej správa využila k novému účelu – nachází se teď v parku při ulici Generála Mrázka v centru Jablonce nad Nisou a je osazeno bronzovou

deskou s textem: „Bojovníkům za svobodu vlasti 1938–1945 a obětem bezpráví 1948–1989“. Současná výška pomníku je cca 1,5 m, původní ovšem byla skoro tři metry!

Pro výrobu kopie byla nejdůležitější dochovaná hlavice pomníku, kterou by vzhledem k vrcholové oblině a konstrukci z průmětu dvou těles nebylo možné odhadnout z dochovaných fotografií. Zároveň hlavici nebylo možné přesně geometricky rekonstruovat (byly použity dvě různé metody), neboť linie prolisu byla dána kamenickou ruční výrobou. V tomto případě se opět předpokládá kamenický um zhotovitele. Zkreslením dochovaných částí a jejich přenesením do staré fotografie se podařilo určit původní výšku pomníku včetně jednotlivých soklů. Přesto i v takto pečlivém přístupu došlo k nepřesnosti. Místním badatelem byl objeven sokl původního pomníku, to ale až po stavbě jeho kopie.

Na základě dostupných podkladů nebylo možné rekonstruovat podobu písma a bylo nutné zvolit podobný font. Problém s výběrem vhodného písma se týká vlastně všech pomníků. Při volbě jsme brali v úvahu i dobu vzniku fontu – při hledání jsme se zaměřili na dominantní písma, jako například E, W a H, a dále na celkové proporce. I přes prohledání několika set fontů z rodin Fraktura, Schwabacher a Deutsche Schrift jsme nenašli stejné písmo. To je dáno samotnou kamenickou prací, kdy jsou eliminovány prudké ohyby písma – kamenické práce měly omezení dané materiálem.

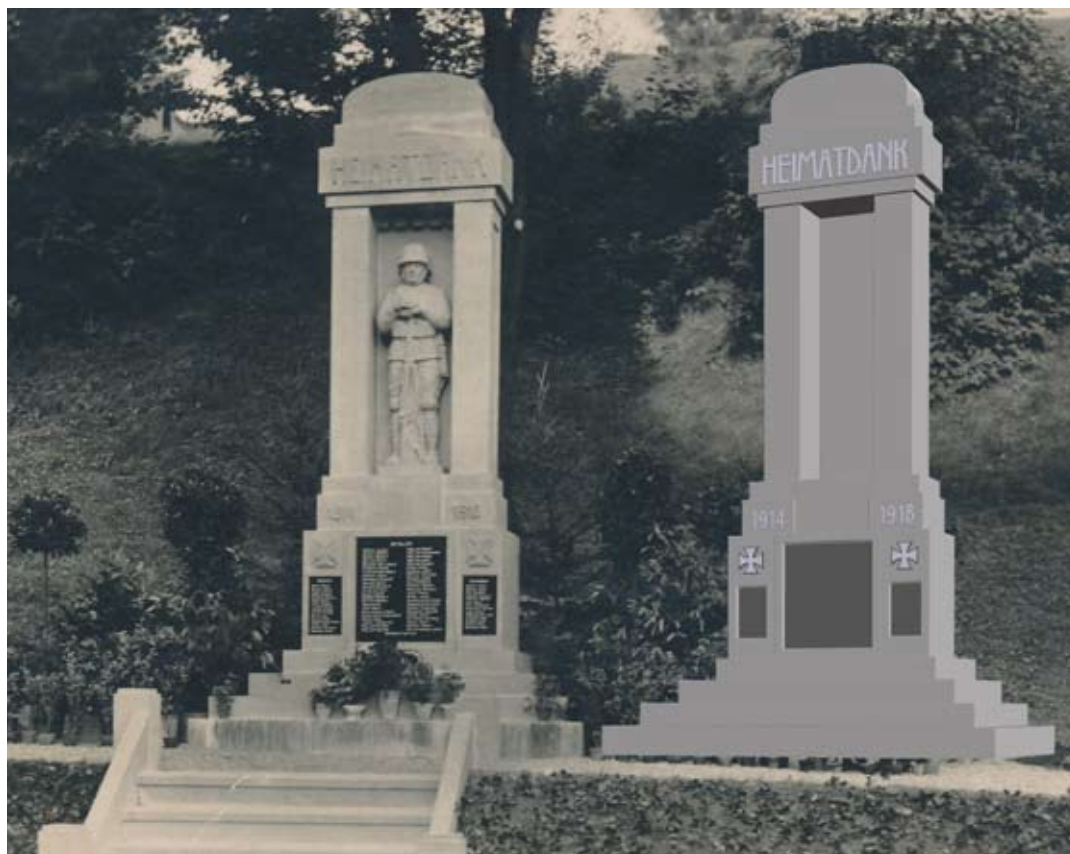

V posledním kroku dokumentace byly zhotoveny výrobní výkresy pro budoucí kamenickou výrobu kopie pomníku. Původně byl zhotoven z jemnozrnné fojtecké žuly – granodioritu, který se v současné době netěží. Jeho provedení z liberecké žuly by nebylo zcela vhodné, a tak byla zvolena žula hlinecká, která není regionální, ale je vhodná pro tento typ stavby.

KOKONÍN

O něco později než v Lukášově byl v roce 1924 postaven pomník v Kokoníně, v parku u dnešní ulice Na Svahu. Ve svažitém podmáčeném terénu byla proto zbudována podesta s ohrazením z jizerské žuly a v jejím centru vybetonovány základy stavby. Později vypočítaná váha pomníku dosáhla hodnoty přibližně 54 tun! Celá stavba však byla v době vzniku postižena podfinancováním, což se projevilo na špatné konstrukci podesty i na celé stavbě pomníku, který tvoří nad základem vertikální bloky soklů vyztužené patrem překladů a opět vertikálními bloky stél, na kterých je trojitá konstrukce překladů s vrcholovou mísou. Pohledové bloky zároveň tvoří nosnou obvodovou konstrukci a vnitřní prostor byl vyplněn jednoduše hlinou, pískem a odpadními bloky kamene. V případě vztlínání vlhkosti nebo zatékání do pomníku byla celá obvodová konstrukce roztrhána v místě spojů, které tvoří jen železná subtilní táhla. Po desítkách let bez jakékoliv údržby se část pomníku provalila a část byla patrně vandalsky shozena. Při budoucí rekonstrukci bude muset být proto pomník kompletně rozebrán, podesta staticky zajištěna a budou muset vzniknout i nové základy.

Z dochované dokumentace je patrné, že písmo na čelní stěle bylo

NAHOŘE A DOLE: Archivní snímek a současná vizualizace pomníku obětem první světové války v Proseči nad Nisou | PROTĚJŠÍ STRANA: Archivní snímek a současná vizualizace pomníku obětem první světové války v Kokoníně

na pomníku pouze namalováno, což bylo pravděpodobně způsobeno nedostatkem financí při stavbě. Na bočních stélách byly umístěny skleněné tabule se jmény mrtvých. Střepy snad budou nalezeny při budoucích terénních úpravách a pak bude moci být vytvořena kopie desek. Písmo na čelní desce nemohlo být určeno.

Otázka doplnění pomníku je v tomto případě nejpálčivější problém. Celý pomník je konstruován z takzvané mšenské žuly se specifickou strukturou kresby. Zda bude mož-

né zastoupit ji žulou tanvaldskou, záleží na výsledcích zkoušek opracování povrchu, kdy se stejným (současným) způsobem opracuje vzorek nový i původní. Tak či tak, nebude možné sjednotit barevný odstín přírodního kamene s původní, již netěženou žulou.

PROSEČ NAD NISOU

Dosud nejobtížnějším projektem rekonstrukce byl pomník v Proseči nad Nisou z roku 1925. Podle výpovědí místních byl definitivně pobořen v osmdesátých letech 20. stole-

tí. Pravděpodobným důvodem byly krádeže zachovalých bloků umělého kamene, ze kterých byl pomník sestaven. Při terénním ohledání byly nalezeny pouze dva bloky tvořící původně jeden celek – torzo střední části. Pod bloky, které byly později odvaleny, byl vykopán původní sokl, kterému však chybí obklad umělým kamenem. I v tomto případě, podobně jako v Kokoníně, byla střední část pomníku vyplněna odpadem se záměrem snížení množství betonu v tělese pomníku. U soklu bylo zjištěno, že dochované torzo je pouze vnitřní betonové jádro a samotný sokl s několika stupni schodů byl mnohem větší. Správné dimenze pro rekonstrukci byly odhadnuty z původní fotografie a několika zachovalých relikvů schodnic. Celý pomník se tak rekonstruoval na základě jedné fotografie a dvou přibližných rozměrů soklů.

Pomník, jehož celková výška je přibližně pět metrů, obsahoval v horní části sochu vojáka na stráž. Je možné, že některé části budou nalezeny při zemních pracích při obnově pomníku. V takovém případě je bezpodmínečně nutné tyto části zachovat a deponovat na vhodném místě. Projekt, vzhledem k nákladům, neřeší výrobu kopie sochy, případné osazení plastiky tak bude řešeno až na základě nálezů, nebo budoucího poptávky.

Výše uvedené obnovy pomníků jsou cennou zkušeností pro další práce v oblasti rekonstrukcí i příkladem vzorného chování města vůči svým památkám. ■

Pomníkové rarity

text a fotografie: Lubor Lacina

Dávno pryč jsou časy, kdy byl každý pomník „pouze šutr s nápisem“. Zejména po roce 2000 se svět pietní péče rozrostl do nebývalé šíře – ať už se to týká tvarů, rozměrů, použitých materiálů nebo témat, která objekty připomínají. V roce 2022 můžeme sestavit celý katalog pamětních míst, která lze označit jako rarity nebo osamocené solitéry, jaké nikde jinde nenajdeme.

ODVÁŽNÝ LIBEREC

Máme to štěstí, že právě u nás, v Liberci, vzniklo několik novátorských pamětních míst. Jednoznačně mezi nimi vede „Památník bojovníkům a obětem za svobodu vlasti“, který stojí jen pár desítek metrů od našeho muzea, v parčíku před kasárnami na Štefánikově náměstí. Industriální klec osazená vzduchotechnikou, elektrickými dráty a světelnými tabulemi už od svého odhalení budí emoce a někdy až zuřivé odmítavé reakce. Nepříjemná témata války, násilí a neštěstí však uvozuje dokonale. A především udržuje v povědomí otázky fungování moderního světa, který se přes všechnu svoji vyspělost nedokázal zbavit nej-

horších neduhů, naopak je ve 20. a 21. století dotáhl do absurdních rozměrů. Pietní objekt na Štefánikově náměstí byl odhalen v květnu 2000 a o rok později za něj autoři Jan a Petr Stolínové a Monika Mitášová obdrželi čestné uznání Grand Prix Obce architektů.

Další ultramoderní pomník najdeme v parku na Jablonecké ulici. „Památník obětem komunismu“ je pojat skutečně symbolicky – tvoří jej dvě obří zrcadla o rozměrech 3,2 × 4,5 metrů, která „nastavují zrcadlo“ přichozím. Člověk se tak může dívat na svůj vlastní obraz a přemýšlet o tom, jak on sám přistupuje ke svobodě.

Třetí pamětní místo v Liberci, které můžeme označit za unikátní, je takzvaná „Zahrada vzpomínek“ v parku při Tržním náměstí. V místech bývalého městského hřbitova, který byl za socialismu asanován a od té doby vlastně Liberec jako jediné větší město u nás nemá klasický centrální hřbitov. V „Zahradě vzpomínek“ najdeme pouze jeho maličké torzo – několik dochovaných hrodek a pomník obětem prusko-rakouské války. Okolí pak bylo v roce 2011 upraveno do podoby unikátního lapidária. Středem pro-

chází cesta jako pomyslná řeka času, do které jsou zakomponovány artefakty z minulosti Liberce – dlaždičky z bývalých lázní, obkládačky ze zbouraného obchodního domu Ještěd nebo kolejnice z první liberecké tramvajové tratě. Projekt „Zahrada vzpomínek“ byl v roce 2013 oceněn 2. místem v soutěži Park roku 2013.

Jako raritní pamětní místo můžeme vidět i židovskou modlitebnu, která povstala v letech 1997–2000 jako „Stavba smíření“ na místě synagogy vypálené v listopadu 1938 nacisty. A příznivci invence a modernity si určitě odskočí i k liberecké radnici, kde mrtvé ze srpna 1968 připomíná originálně pojatá pamětní deska – jména vepsaná do pomyslných článků tankového pásu, který je připravil o život. Autorem jedné z neoriginálnějších pamětních desek v Čechách je liberecký výtvarník Jiří Gdovín.

NA DIVOKÉ HRANICI

Řadu pomníkových rarit, které souvisí s politikou a dějinnými krizemi, najdeme samozřejmě i mimo Liberec. Když to vezmeme geograficky, první od města navštívíme u obce Jílové, při staré silnici z Hodkovic nad Mohelkou do Turnova. V době válečné okupace tudy probíhala protektorátní hranice a právě tu symbolizují dva žulové sloupy, které jsou spojeny pamětní deskou.

Do roku 1938 střežily hranice Československé republiky masivní ocelové sloupy se státní symbolikou. Mnoho se jich nedochovalo, jeden ale vlastní naše muzeum a aktuálně je vystavován v Bráně Trojzemí v Hrádku nad Nisou. Na několika místech v České republice najdeme kopie hraničních sloupů a jeden byl proveden dokonce do kamene – kousek

NAHOŘE: Vysoké Mýto – pamětní deska neexistujícího umělce Kydrivse Lipofa | DOLE: Turnov – objekt připomínající vytvoření světového rekordu v hodu diskem v roce 1964 | PROTĚJŠÍ STRANA NAHOŘE: Dobřichovice – pomník připomínající nejvyšší teplotu vzduchu zaznamenanou v historii měření v českých zemích | PROTĚJŠÍ STRANA DOLE: Česká Kamenice – objekt na místě, kde se stýkají hranice tří chráněných krajinných oblastí České středohoří, Labské pískovce a Lužické hory

od nádraží v Dolním Podluží jako součást pomníku připomínajícího henleinovský útok na obránce československých hranic.

Nacionalismus před válkou hýbal pohraničím skutečně v neuvěřitelné formě, rozumně uvažující lidé se mu ale snažili čelit. Třeba pomocí symboliky. V Duchcově nechali tamější antifašisté vztyčit naprosto unikátní dvojpomník od Hermanna Zettlitzera – dva proti sobě stojící sloupy s bustami Bedřicha Smetany a Ludwiga van Beethovena, kteří se

na sebe dívají a naplňují protiválečné heslo „Hudba spojuje národy“. Takto pojatý objekt ale nemohl přežít krvavý nástup nacismu ani poválečné dění – v roce 1938 byl odstraněn Smetana, v roce 1945 Beethoven a i v následujících, již trochu mírnějších desetiletích se oba komponisté v Duchcově různě mýjeli, než byli konečně osazeni zpět naproti sobě.

BRÁNY NENÁVRATNA

Téma druhoválečných pomníků téměř vždy dospěje k připomínkám

nejhorších zločinů. I v této oblasti najdeme několik velmi unikátních pomníků. Například „Bránu nenávratna“ v pražské čtvrti Bubny – před zdejšími nádražím, odkud byli lidé židovského původu odváženi do ghetta v Terezíně a Lodži a dále do vyhlazovacích táborů. Dne 9. března 2015 tu byl odhalen zvláštní pomník – dvacet metrů dlouhá železniční dvojkolej i s pražci, která míří k nebesům a odkazuje tak na biblický Jákobův žebřík. Autorem sugestivního díla je sochař Aleš Veselý a „Brána nenávratna“ je úvodním článkem postupně budovaného pietního prostoru nazvaného „Památník ticha“.

Snad vůbec nejdojímavějším pietním místem u nás je „Pomník dětských obětí války“ v Lidicích. Sousedství představující 82 dětí zavražděných nacisty po vypálení Lidic vznikalo v autorských dílnách Marie Uchytlové, Jiřího Václava Hampla a Miloslava Kříšty a mělo dlouhou cestu k dokončení – postupně rostlo přes 30 let. Pohled na sochy smutných a vyděšených dětí na pietním místě v Lidicích je snad nejvýmluvnějším svědectvím o bestialitě nacistického režimu a války, jaké si lze vůbec představit.

Výrazně komorněji, ale rovněž výmluvně je pojat pomník ve východočeských Svitavách. Připomíná tamějšího rodáka Oskara Schindlera, který na konci druhé světové války zachránil více než tisíc židovských vězňů ze soukolí vražedné nacistické mašinérie. Pomník symbolicky utváří šesticípou Davidovu hvězdu, skrze kterou lze pozorovat dosud stojící Schindlerův

Pokračování na straně 26

NAHOŘE: Děčín – plastika kotvy připomínající výšku hladiny vody při záplavách v roce 2002 | PROTĚJŠÍ STRANA: Svitavy – pomníku svitavského rodáka Oskara Schindlera dominuje symbolická Davidova hvězda

Pokračování ze strany 25

rodný dům. Pietní místo bylo odhaleno v roce 1994 v den svitavské předpremiéry filmu „Schindlerův seznam“.

UCHO, ÚSTA A OČI VE SKALÁCH

Téma totality může být pietně ošetřeno i poměrně odlehčeným způsobem, jak dokládá „Národní památník odpolslechu“, rozložený v krajině kolem Lipnice nad Sázavou. Právě v Lipnici působí kamenosochařská škola a v okolí najdeme řadu bývalých lomů zarostlých lesem nebo zatopených vodou. Oba tyto aspekty spojil dohromady sochař Radomír Dvořák a s dalšími kameníky a studenty vytvořili sérii zvláštních plastik, které mají připomínat dobu, kdy totalitní stát špicloval své obyvatele. V roce 2005 tak ze stěny jednoho kamenolomu začalo poslouchat obří „Bretschneiderovo ucho“, o rok později nedaleko promluví „Ústa pravdy“ a ve třetím roce je doplnily bedlivě sledující „Zlaté oči“. V roce 2013 se pak na křižovatce za obcí objevila ještě jedna symbolika – kamenná „Hlava XXII“ odkazující na stejnojmenný román, jakousi americkou obdobu lipnického „Dobrého vojíka Švejka“.

GEOGRAFICKÉ UNIKÁTY

Zajímavé rarity najdeme také u pomníků, které se věnují geografii.

V České Kamenici například kameninou fontánou, která leží přesně na rozhraní tří chráněných krajinných oblastí – Českého středohoří, Labských pískovců a Lužických hor. Objekt je vytvořen z kamenů typických pro zmíněné oblasti (čedič, pískovec a žula) a centrum města ozdobil 10. srpna 2001.

Hned na několika místech naší vlasti najdeme jinou geografickou raritu – střed České republiky! Jeden mají v Čihošti, malé vesničce na Vysočině. Jenže pozor – centrální bod našeho státu najdeme i na náměstí v nedalekém Golčově Jeníkově. Je to sice jen asi patnáct kilometrů od sebe, ale na mapě malé České republiky už je to přece jen rozdíl. Kde z těch dvou míst tedy mají pravdu? Pokud na to nepřejdeme, můžeme obrátit pozornost na ještě centrálnější místo! Na náměstí ve středočeské Kouřimi, kde pomníček upozorňuje dokonce na astronomický střed Evropy – prý jediné místo, kde platí skutečně přesný středoevropský čas!

NEEXISTUJÍCÍ HRDINOVÉ

Česká republika je asi jediným státem na světě, kde se vzdává veřejný hold neexistujícím hrdinům. Může za to naše veselá povaha, zvyk dělat si ze všeho legraci, no a pak také tvůrčí tým kolem Divadla Jára Cimrmana, který v sedmdesátých a osmdesátých

letech 20. století stvořil několik nesmrtelných děl a imaginárních osob, které natrvalo vstoupily do našich kulturních dějin. Získaly takovou popularitu, že kdekoli je to možné, lidé si své neexistující hrdiny připomínají a staví jim trvalé pomníky. Třeba v Humpolci, kam se měl podle slavné repliky z filmu „Marečku, podejte mi pero!“ odstěhovat odrostlý žák Hliník. V Humpolci bylo otevřeno takzvané „Hliníkárium“, muzeum, kde jsou k vidění „švestičky z Hujerovy zahrádky“, „Plhova geometrická pětikoruna“ nebo „ocumlaný bonbón cizího žáka“. A tak určitě nikoho nepřekvapí ani Hliníkův pomník, kterým vděční Středočeši svému imaginárnímu občanovi děkují, že jejich město tolik proslavil!

Další neexistující entita má pomník v Pelhřimově. V dalším filmovém trháku „Vesničko má středisková“ se totiž hovoří o pelhřimovském krematoriu a protože ve městě žádné krematorium není, rozhodli se ho tam Pelhřimovští alespoň na chvíli vytvořit. Bylo postaveno ze dřeva poblíž centra města a uvnitř něho spočívala rakev, do které mohli lidé vřazovat na papírcích svá trápení. Dne 28. srpna 2010 pak bylo recesisticky uvedeno do provozu slavnostním žehem, který se „nepodařilo uhasit“. Voda byla nošena v historických hasičských helmách z kašny na náměstí, a protože

Pelhřimov po několika minutách od „otevření“ už zase krematorium neměl, byl mu na apríla 2011 alespoň odhalen kamenný pomníček.

Abychom ale nezapomněli na samotného Járu Cimrmana. Ten má v českých zemích tolik pomníků, že by si zasloužily samostatné číslo časopisu. Vzhledem k mysteriózní povaze jeho příběhů je možné Cimrmanův pomník pojmout prakticky jakkoli – jako bustu bez obličejových rysů v Letohradě, jako nejnížší rozhlednu světa v Nouzově u Semil, před kterou se nesmí parkovat autem, aby nerušilo výhled, nebo jako pamětní desku v liberecké Krajinské ulici, která hlásá, že tam Cimrman nikdy nepracoval. A zapomenout nesmíme ani na Cimrmanovu sochu v Tanvaldu – najdeme ji nad vchodem do kina a jde o jakýsi neurčitý objekt velikosti člověka, který se skrývá za neprostupným mléčným sklem. Asi vás nepřekvapí, že tento prazvláštní útvar nese název „Jára Cimrman v mize“.

Zcela jinou neurčitou postavu najdeme ve Vysokém Mýtě. Neexistujícího umělce Kydrivse Lipofa, který má v centru města pamětní desku a – pozor – pravou půlku jedné ulice! Údajného rodáka z bulharského Sozopolu, kosmopolitu, světoběžníka, dosud nedoceneného malíře a umělce světového významu, který měl na

východě Čech pobývat někdy v letech 1902 až 1907 a zanechal za sebou výtvarné dílo, které se ve Vysokém Mýtě nedávno dokonce vystavovalo! I tohle je ale zdařilá imaginace a autorem obrazů je ve skutečnosti ... ne ne, takhle „na talíři“ to od nás nedostanete ... jen pěkně zapátrejte sami! :)

SKUTEČNÉ OSOBNOSTI

Aby to nevypadalo, že Češi si své hrdiny pouze vymýšlejí, měli bychom si v našem článku připomenout i pár osobností skutečných. A samozřejmě těch, jejichž pomníky patří do kategorie rarit. Tuhle podmínku zcela jistě splňuje litinová socha císaře Josefa II. v Kunraticích u Cvikova, jeden z mála pomníků, který se vyráběl sériově! Skutečně – panovník, který vysvobodil lid ze jha nevolnictví, byl tak populární, že se na sklonku 19. století železárnám v jiho-moravském Blansku vyplatilo vyrábět jeho sochu hromadně. V českých zemích ji najdeme na řadě míst – kromě Kunratic třeba v pevnosti Josefov nebo v moravském Uničově.

Svoji sochu nebo pomník má ve veřejném prostoru kdekdo, ve svobodných zemích ale obvykle panuje jedno pravidlo – vždy se jedná o lidi, kteří již nežijí. Najdou se ale i výjimky. V České republice víme o dvou – jednou je socha žokeje Josefa Váni, kterou mu byl v Pardubicích vyjádřen obdiv za skvělé úspěchy v dostihovém sportu. A druhá „živoucí“ socha je vlastně sousoší –

kosmonauté Vladimír Remek a Alexej Gubarev při východu ze stanice pražského metra Háje. Když bylo metro v roce 1980 uvedeno do provozu, nesla totiž stanice název Kosmonautů a o dva roky dříve, když byla budována, byli Remek s Gubarevem právě na oběžné dráze. Mimochodem, víte, že Československo bylo po Sovětském svazu a Spojených státech amerických teprve třetím státem, jehož občan se ocitl v kosmu?

TRUTNOV I TURNOV

Názvy těchto dvou měst se často pletou, my se ale splést nemůžeme – pomníčkové rarity najdeme v obou! Nejdříve v Trutnově na Krakonošově náměstí – na fasádě knihovny tam visí pamětní deska, do které je vsazen kámen z Amazonie! Jak se tam ocitl? V Trutnově se v roce 1654 narodil světoběžník, misionář a kartograf Samuel Fritz, který prošel Amazonský prales, obracel tamější indiány na křesťanství a jako první sestavil mapu celého toku největší řeky světa. A určil také její pramen, který byl oficiálně uznáván až do první poloviny 20. století – v peruánském jezeře Lauricocha. Kdo by se tam, vysoko do pohoří Andy, dnes vydal, byl by asi překvapen – na skále nad jezerem by totiž našel stejnou pamětní desku jako v Trutnově. Ovšem s rozdílem – na té jihoamerické není umístěn kámen z Amazonie, nýbrž z Krkonoší!

Z Trutnova ještě nemizíme, jen se přesuneme na vrch Šibeník nad město, kde stojí další pomníková rarita – pomník generála Gablenze. Tento důstojník rakouské armády vedl dne 27. června 1866 obranu proti Prusům, kteří prováděli ze severu vpád do východních Čech. Rakušané u Trutnova zvítězili, šlo ale o triumf dočasný, celý konflikt totiž o pár dní později skončil u Hradce Králové pro rakouskou armádu katastrofou. V Trutnově tak alespoň postavili úspěšnému generálovi pomník, mauzoleum a rozhlednu v jednom – nádherně zdobený litinový obelisk s dutým vnitřkem, kterým se dá po točitém schodišti vystoupat do rozhledové výše. Ale nezoufejte, pokud bude zavřeno – Trutnov a Krkonoše jsou stejně dobře vidět i od zábradlí před pomníkem!

Tedy už ale pozor, Trutnov měníme za Turnov a míříme do Skálovy ulice na tamější atletický stadion. Sportovní zařízení nese jméno Ludvíka Daňka a připomíná rok 1964, kdy zde slavný sportovec vytvořil rekord v hodu diskem. Pamětní místo je unikátně pojato jako skutečný kruh na ploše stadionu, odkud diskař vrhá své sportovní nářadí.

LETEM SVĚTEM PO CELÉ REPUBLICE

Různé po Čechách, na Moravě i ve Slezsku najdeme další rarity, které se nehodí do souhrnných kategorií. V jihočeských Dačicích třeba pomník

zobrazující kostku cukru. Právě tam se totiž v roce 1843 poprvé na světě objevil tento praktický a dnes naprosto samozřejmý tvar. Vymyslel ho ředitel cukrovaru Jakub Kryštof Rad, když se jeho manželka pořezala při odsekávání cukru z tehdy běžné homole. Pomník kostky cukru mají v Dačicích od roku 1983, v roce 2012 k němu přibýly tabulky ve dvanácti jazycích a na zdi za pomníkem se můžeme seznámit s celým „kostkovým příběhem“.

V severočeském Děčíně najdeme něco jiného – obří kotvu! To by nebylo nic tak divného, vždyť tu funguje labský říční přístav a po kotvě se přece v Děčíně jmenovala i pěvecká soutěž! To ano, jenže tahle obří kotva je položena osamoceně na nábreží v centru města a připomíná katastrofální povodeň ze srpna 2002. Voda tehdy vystoupala do 12,35 metrů, tedy právě do výšky, které dosahuje špička děčínské pamětní kotvy.

I poslední raritní pomník bude patřit živlům, tentokrát ale vzdušným. Dne 20. srpna 2012 bylo v Dobřichovicích u Prahy naměřeno 40,4 stupně Celsia, což je nejvyšší teplota zaznamenaná v historii českých zemí. Takovému rekordu musela být věnována trvalá připomínka, konkrétně pomník v podobě obřího teploměru. A zdá se, že tenhle objekt horké počasí nějak přitahuje – když jsem jej totiž před pár lety v jeden letní podvečer fotil, přísahal bych, že je snad ještě větší vedro! ■

15/6

2/10

Fenomen pomník

Wolfganga
Amadea
Mozarta
v Brně

Kurt
Geiger
2022

Brno 7

Dvoumetrová plastika na pětimetrovém podstavci stojí před budovou brněnské Reduty, kde Wolfgang Amadeus Mozart v roce 1767 jako geniální dítě koncertoval. Plastika jej proto zobrazuje jako dětskou postavu s hlavou dospělého skladatele.

Jedno chybějící andělské křídlo symbolizuje tragický osud, který Mozart postihl v dospělosti, v pohybu figury pak zaznamenány dvě nálady – radost a svobodná mysl tvůrčího člověka i tradiční

Severočeské muzeum v Liberci, příspěvková organizace
Libereckého kraje, Masarykova 437/11, 460 01 Liberec 1
Otevřeno denně kromě pondělí od 10.00 do 19.00

Grafika: Studio Horáček / Foto: Monika Hlaváčková

Liberecký
kraj

SM